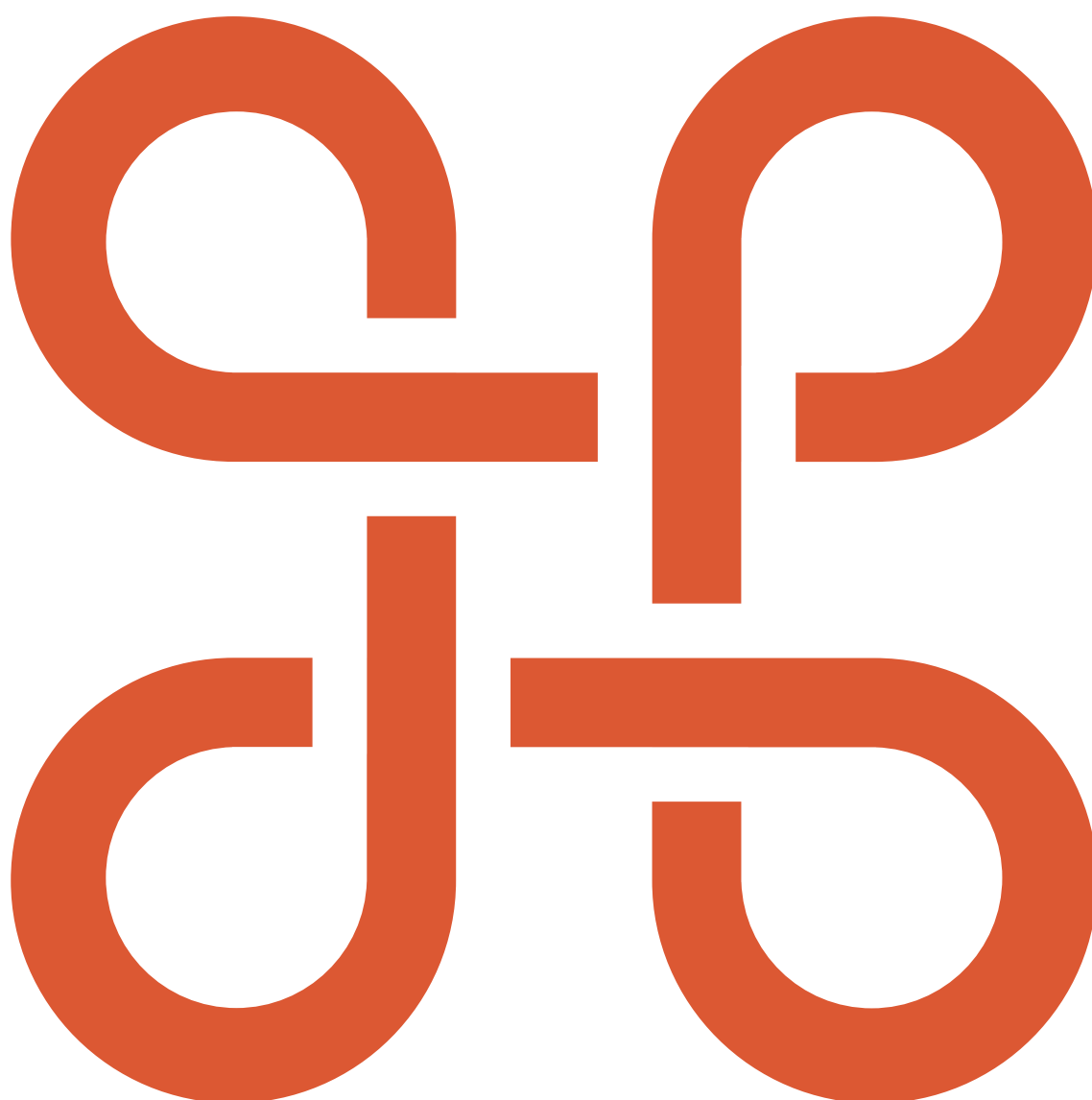

Skolan och kulturarvet

Regeringsuppdrag att kartlägga och främja samverkan
mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2020
Skolan och kulturarvet – regeringsuppdrag att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed sv>

Innehåll

Förord.....	4	3.3 Tydliga strukturer underlättar samverkan.....	38
Sammanfattning	5	3.3.1 En fråga för många	38
1. Inledning.....	7	3.3.2 Skapande skola-bidraget har ingen betydande roll i nuvarande utformning	41
2. Redovisning av genomfört uppdrag.....	8	3.3.3 Tydligare struktur i övriga Norden.....	43
2.1 Regeringsuppdraget	8	3.3.4 Mer utvecklad samverkan inom naturvetenskap och teknik.	45
2.2 Genomförande	9	3.3.5 Sammanfattning – Tydliga strukturer underlättar samverkan	47
2.2.1 Utgångspunkter för kartläggningen.....	10	3.4 Arkiven är en underutnyttjad resurs för skolväsendet.....	47
2.2.2 Utgångspunkter för främjande insatser ...	12	3.4.1 Sammanfattning – Arkiv är en underutnyttjad resurs för skolväsendet	51
3. Kartläggningen.....	13	3.5 Världsarven kan vara en resurs för skolan	51
3.1 Museer och andra kulturarvsinstitutioner kan vara en pedagogisk resurs för skolan	13	3.5.1 Sammanfattning – Världsarven kan vara en resurs för skolan	57
3.1.1 Skolans styrdokument – många	13	4. Avslutande reflektion	58
3.1.2 Andra incitament för samverkan	16	5. Referenser.....	62
3.1.3 Kulturarvsinstitutioner kan bidra till historieundervisningen	21	5.1 Förteckning över delundersökningar inom uppdraget.....	62
3.1.4 Lång tradition av skolbesök men få museipedagoger har pedagogisk utbildning.....	25	5.1.1 Kartläggningar av skolans förutsättningar	62
3.1.5 Kulturarvsinstitutioner skulle kunna bidra i flera ämnen, årskurser och skolformer.....	27	5.1.2 Kartläggningar av kulturarvsinstitutionernas förutsättningar	66
3.1.6 Sammanfattning – Museer och andra kulturarvsinstitutioner kan vara en resurs för skolan	31	5.1.3 Kartläggningar av strukturella förutsättningar för samverkan	68
3.2 Alla elever får inte tillgång till kulturarvet	32	5.2 Förteckning över främjande insatser	71
3.2.1 Tid och resurser är avgörande	32	5.2.1 Presentationer och deltagande vid externa konferenser	73
3.2.2 Geografiska avstånd påverkar elevers tillgång till kulturarvsinstitutionerna	33	5.2.2 Samverkan med myndigheter och dialog med andra berörda	74
3.2.3 Få kulturarvsinstitutioner erbjuder digitalt material för skolan	35	5.2.3 Förteckning över institutioner	75
3.2.4 Sammanfattning – Alla elever får inte tillgång till kulturarvet	37	5.2.4 Förteckning över anlitade konsulter	76
		Litteratur.....	77

Förord

*”Man föreställer sig lätt att den som sysslar med historia [och kultur-
arv] bara ser bakåt. Men hemligheten med historia är att den gör det
lättare att urskilja möjliga framtider, se mål och strategier på vägen
dit. Det handlar om att acceptera världen som den är eller försöka
förändra, se möjligheter, göra något mer än att bara fortsätta i
uppdragna färnor, få ett bättre liv.”*

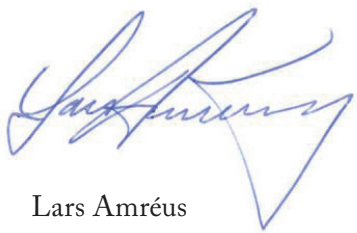
Sten Rentzhog, Tänk i tid, 2014

Skolan är en viktig aktör för att ge alla barn och ungdomar möjlighet att möta kulturarv redan i tidig ålder. Kulturarvsinstitutioner över hela landet erbjuder arenor för lärande, ofta med professionellt utformade pedagogiska skolprogram.

Riksantikvarieämbetet har på regeringens uppdrag kartlagt kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet, samt främjat samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna. Det är den första, större kartläggningen i sitt slag som genomförts och den visar bland annat att museer, arkiv och världsarv erbjuder verksamheter av stort pedagogiskt värde för skolor runt om i landet. Samverkan är utbredd, många barn och unga kommer i kontakt med landets kulturarvsinstitutioner. Samtidigt finns en potential att utveckla samarbetet mellan skolväsendet och institutionerna ytterligare. Bland annat finns det betydande skillnader i elevers tillgång till kulturarvsinstitutioner.

Genom samverkan, dialog och erfarenhetsutbyte kommer Riksantikvarieämbetet fortsätta att arbeta för att kulturarvsinstitutionerna ska kunna stärka sin förmåga som resurs för lärare och elever i hela landet.

Kulturarvsinstitutionerna bidrar till att elever, oavsett bakgrund, upplever att de kan vara delaktiga i och göra anspråk på det kulturarv som format Sverige. De ger eleverna kunskap och upplevelser av det förflutna som gör dem bättre rustade att förstå sin samtid och att forma sin framtid.

Lars Amréus
riksantikvarie

Sammanfattning

Rapporten är en redovisning av arbetet med regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna.

I uppdraget ingår att genomföra en kartläggning för att bland annat identifiera hinder och lägga grund för fortsatt arbete. Uppdraget anger att nyckelorden för utveckling på området är samverkan, dialog och erfarenhetsutbyte.

Uppdraget grundar sig i regeringens proposition *Kulturarvspolitik* där kulturarvsinstitutioner framhålls som alternativa lärandemiljöer för skolan. Regeringen hänvisar till de statliga museernas uppdrag att bedriva pedagogisk verksamhet och att integrera ett barnperspektiv i verksamheten samt till skolans styrdokument som anger att alla elever ska få utveckla delaktighet i det gemensamma kulturarvet.

Kartläggningen visar att museer, arkiv och världsarv erbjuder verksamhet med stort pedagogiskt värde för skolor runt om i landet. I många fall är kulturarvsinstitutionerna alternativa lärmiljöer för undervisningen. Samtidigt bekräftas bilden av att det finns potential för utveckling. Elevers tillgång till kulturarvsinstitutionerna varierar stort, kulturarvsinstitutionerna nyttjas inte som en pedagogisk resurs i fler ämnen och skolformer samt att det ska finnas stabila strukturer som kan underlätta och främja samarbetet.

Riksantikvarieämbetets utgångspunkter i arbetet med att främja samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet är att:

- bidra med kunskap och stimulera till utveckling genom att ta fram och sprida kunskapsunderlag,
- ha dialog med andra myndigheter,
- erbjuda konkret stöd till kulturarvsinstitutioner, och
- bidra till erfarenhetsutbyte genom att erbjuda en plattform för dialog.

Konkret har Riksantikvarieämbetet genomfört flera workshops, webinarier och konferenser samt deltagit vid konferenser som andra arrangerat. Projektet har även löpande spridit resultat från kartläggningar och undersökningar och haft kontinuerlig dialog med verksamma på museer, arkiv och världsarv.

De viktigaste resultaten från uppdraget är:

- *Alla elever har inte samma tillgång till kulturarvet.*
Den främsta orsaken är att praktiska hinder såsom geografiska avstånd och ekonomi sätter käppar i hjulet. Majoriteten av de skolklasser som besöker museerna kommer från skolor i närområdet och majoriteten av landets större museer ligger i de större städerna. Många museer, kommuner och regioner arbetar aktivt för att utjämna den ojämlikheten genom att till exempel erbjuda uppsökande verksamhet eller gratis busstransporter. Fortfarande finns dock en stor potential att utveckla kulturarvsinstitutionernas förmåga att nå ut digitalt med användbart material som kan användas i skolans undervisning.
- *Kulturarvsinstitutionerna nyttjas inte som en pedagogisk resurs i full utsträckning.*
Det finns ingångar i skolans styrdokument och utmaningar i undervisningen i flera ämnen som skulle kunna öppna upp för en mer utvecklad samverkan. Kulturarvsinstitutionerna skulle bland annat kunna bidra i högre grad till skolans demokratiuppdrag, till historieundervisningen genom att konkretisera abstrakta begrepp som *källkritik* och *historiebruk* samt till lärarens kompetensutveckling. Genom att erbjuda ett lustfyllt lärande i en alternativ lärmiljö kan kulturarvsinstitutionerna bidra till att stimulera en livslång lust att lära.
- *På många håll saknas strukturer som underlättar för samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna.*
Flera myndigheter har uppdrag som inkluderar möjligheter att främja, underlätta och synliggöra frågan utifrån olika infallsvinklar. På lokal nivå arbetar många regioner och kommuner för att elever ska få ta del av kulturarvet men många andra gör det samtidigt inte. För att samverkan ska kunna fungera behövs strukturer som på olika vis underlättar och möjliggör samarbete. Om elevers tillgång till kulturarvsinstitutionerna dessutom ska öka från nuvarande läge kommer det att kräva en utveckling på flera nivåer i styrkedjan.

1. Inledning

Det är onsdag och sen höst i Småland. En grupp förskolebarn lyssnar storögt i ring på linoleummattan till den folksaga som museipedagogen berättar. Hon har tagit med en låda föremål ända från Länsmuseum och nu plockas de upp där på förskolan. Ett efter ett. Alltmedan spänningen tilltar. På en annan plats, ett av Stockholms mest välbesökta museer, får eleverna i klass 4A både känna, lukta och grimasera åt en torkad fisk. – *Åt de sånt på medeltiden?* Långt därifrån deltar en grupp gymnasieelever i en workshop på Landsarkivet. De diskuterar engagerat det 150 år gamla rättsfall de har framför sig. – *Dödade den ogifta kvinnan sitt nyfödda barn?* En lärare på svenska skolan i Berlin loggar in för att ta del av en Skype-visning ”ombord på” Vasaskeppet och eleverna på vildmarksprogrammet i Sundsvall har just anlänt till Höga kusten för en visning i världsarvet.

Varje dag besöker elever i hela landet kulturarvsinstitutioner som museer, arkiv och världsarv. Samtidigt finns utrymme att ytterligare utveckla omfattningen och formerna för samverkan så att fler elever får möjlighet att ta del av det kulturarvsinstitutionerna erbjuder. Skolan är en viktig aktör för att ge alla barn och ungdomar möjlighet att möta kulturarv redan i tidig ålder. En utvecklad samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna kan också bidra till att göra det gemensamma kulturarvet till en angelägenhet för alla.

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag av regeringen att *Kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna i alla delar av landet.*

I den här rapporten redovisar Riksantikvarieämbetet arbetet med uppdraget. Under rubriken *Kartläggningen* presenteras de sammanvägda resultaten och slutsatserna från uppdragets undersökningar. Den delen av rapporten kan läsas fristående och innehåller fem kapitel samt en avslutande reflektion.

Rapporten utgår från följande frågor:

- *I vilken utsträckning bidrar museer och arkiv till undervisningen i skolan?*
- *Vilka är de främsta hindren för att alla elever ska kunna ta del av kulturarvsinstitutionernas utbud?*
- *Hur kan fungerande samverkansmodeller och strukturer underlätta samarbetet mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet?*
- *Hur kan arkiven användas som en resurs för skolan?*
- *Hur kan världsarven användas som en resurs för skolan?*

2. Redovisning av genomfört uppdrag

2.1 Regeringsuppdraget

Regeringen gav i oktober 2017 Riksantikvarieämbetet i uppdrag att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna i alla delar av landet. Uppdraget har sträckt sig över perioden 2017–2020 och slutredovisas till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 30 oktober 2020. Uppdraget har dessförinnan löpande redovisats i myndighetens årsredovisning.

I uppdraget ingår att genomföra en kartläggning av hur samarbetet mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutioner fungerar samt hur det har utvecklats över tid. Kartläggningens resultat ska ligga till grund för förslag på hur ett samarbete mellan kulturarvsinstitutioner och skolan ska kunna stärkas. I kartläggningen ingår att identifiera eventuella hinder som finns för samarbetet samt att redogöra för hur dessa hinder skulle kunna överbryggas. Med skolväsendet avses förskolan, förskoleklassen, grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan samt gymnasiesärskolan. Kulturarvsinstitutioner har avgränsats av Riksantikvarieämbetet till att gälla museer och arkiv. Även världsarven pekats ut som en resurs för skolväsendet i uppdraget från regeringen och ingår därför i kartläggningen.

Uppdraget slår fast att Riksantikvarieämbetet ska främja samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och skolan. Riksantikvarieämbetet ska utarbeta och sprida vägledningar samt samla och sprida goda exempel på olika typer av samarbeten och samverkansprojekt. Vidare har myndigheten fått i uppdrag att skapa en bred plattform för dialog kring dessa frågor.

Arbetet med uppdraget ska utgöra en grund för fortsatt, långsiktigt arbete med dessa frågor inom Riksantikvarieämbetet.

Uppdraget har genomförts i samverkan med Riksarkivet. Statens kulturråd och Statens skolverk har bidragit till arbetet genom att lämna synpunkter på de förslag som Riksantikvarieämbetet utarbetat inom ramen för uppdraget.

Bakgrund till uppdraget

Regeringen bedömer att det finns potential att utveckla samarbetet mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna. I motiveringen till uppdraget lyfter regeringen statliga museers uppdrag att integrera ett barnperspektiv i verksamheten och bedriva pedagogisk verksamhet samt skolans styrdokument som betonar vikten av att elever får möta kulturarvet i undervisningen.

Skälen för regeringens beslut grundar sig i regeringens proposition Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116). Där lyfter regeringen bland annat att kulturarvsinstitutioner kan beskrivas som alternativa lärandemiljöer för skolan och fungera som mötesplatser för öppna diskussioner om konst, historia och samhällsfrågor.

Vidare framhålls museiutredningen (SOU 2015:89) i uppdraget. Där framkommer det att museerna själva lyfter samverkan med skolan och den pedagogiska kompetensen som ett framtida utvecklingsområde.

I skälen för beslutet beskrivs geografiska avstånd som en utmaning för samverkan mellan skolor och kulturarvsinstitutioner. Regeringen framhåller institutionernas ansvar att finna sätt att samverka med och nå ut till skolor i alla delar av landet. Regeringen framhåller även satsningen på Skapande skola-bidraget som betydelsefull för elevers möjlighet att ta del av kulturarvet.

2.2 Genomförande

Riksantikvarieämbetet har tagit fram en vision och tre delmål med förankring i regeringens skäl till beslutet.

Vision:

Kulturarvsinstitutionerna nyttjas som en pedagogisk resurs för skolan som möjliggör för elever att utveckla en medvetenhet om och delaktighet i det gemensamma kulturarvet.

Mål:

- Alla elever i de utpekade skolformerna får, oavsett geografisk hemvist, möjlighet att möta och använda kulturarvet i sitt lärande.
- Kulturarvsinstitutionernas utbud används som en pedagogisk resurs i flera ämnen och inom samtliga skolformer.
- Det finns tydlig styrning och effektiva arbetssätt som möjliggör att kulturarvsinstitutionerna kan bidra till skolans pedagogiska verksamhet.

Avgränsningar

Fokus på skolans ingångsvärde i samverkan. Uppdragets syfte är att kartlägga vilken betydelse museer, arkiv och världsarv har och kan ha för skolan. I kartläggningen har Riksantikvarieämbetet huvudsakligen fokuserat på att undersöka skolans förutsättningar och behov. Det beror dels på ett antagande om att kulturarvsinstitutionerna är mer angelägna att samverka med skolan än tvärtom och dels på att tidigare studier på området inte har undersökt lärarnas inställning i bred bemärkelse. Istället har dessa fokuserat på lärandesituationen på museet. Riksantikvarieämbetets förhoppning är att en ökad kunskap om skolans förutsättningar ska kunna bidra till utveckling av skolverksamhet på museer, arkiv och vid världsarven.

Fokus på yttre strukturer istället för intern organisation. Kartläggningarna identifierar utvecklingsområden på institutionerna i relation till skolans behov. Kartläggningarna fokuserar inte på interna strukturer på institutionerna. Dessa frågor har belysts i tidigare studier medan det saknas en övergripande bild över vilka förutsättningar som påverkar elevernas tillgång till kulturarvsinstitutionerna i hela landet.

Definition av begrepp

Kulturarvsinstitutioner: Begreppet omfattar här museer, arkiv och de organisationer som förvaltar världsarv och driver dess utåtriktade verksamhet. Det är dessa aktörer som specifikt pekas ut i regeringens uppdrag.

Samverkan: Begreppet har inte definierats eller avgränsats. Kartläggningen avser verksamhet som genomförs för eller i samarbete med skolan samt insatser som genomförs för att underlätta för skolan att ta del av kulturarvsinstitutionerna.

OER – Open Educational Resources (Öppen) digital lärresurs, Digitala öppna lärresurser: En översättning av Unescos rekommendation för Open Educational Resources, digitala lärresurser (text, media) anpassade till läroplanerna som är fria att använda, kopiera, bearbetade vidare och sprida.

Målgrupper

I enlighet med beskrivningen av uppdraget i regeringens proposition Kulturarvspolitik, är uppdragets målgrupper i första hand kulturarvsinstitutioner och kulturarvspedagoger samt skolor, förskolor, lärare och förskolelärare.

Chefer och beslutsfattare på olika nivåer samt intresseorganisationer med koppling till kulturarvssektorn och/eller skolan är också viktiga målgrupper för att uppfylla uppdragets syfte och de mål som definierats för arbetet.

2.2.1 Utgångspunkter för kartläggningen

Riksantikvarieämbetets kartläggning ger underlag för att definiera framgångsfaktorer och hinder för hur samarbete mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende fungerar. Delar av kartläggningen presenteras i den här rapporten och ligger till grund för Riksantikvarieämbetets förslag. Resultaten från de undersökningar som ingår i kartläggningen kommer att ligga till grund för Riksantikvarieämbetets fortsatta verksamhet på området.

Övergripande frågeställningar

Skolans förutsättningar

Vilken betydelse har kulturarvet för lärandet och vilken roll har kulturarvsinstitutionerna för undervisningen i skolan och för den pedagogiska verksamheten i förskolan idag?

Undersökningarna tar upp goda exempel på hur kulturarvsinstitutioner har bidragit till undervisningen. Undersökningarna har också fokuserat på att identifiera hinder för samverkan ur skolans perspektiv och hur kan dessa hinder överbryggas.

Kulturarvsinstitutionernas förutsättningar

Vilken verksamhet finns för skolan på kulturarvsinstitutionerna i dag och hur har samverkan med skolan utvecklats över tid?

Undersökningarna tar upp goda exempel på hur institutionerna arbetar i relation till uppdragets frågeställningar. Undersökningarna har också fokuserat på att identifiera hinder för att museer, arkiv och världsarv ytterligare ska utveckla sin samverkan med skolväsendet.

Strukturella förutsättningar

Vilka aktörer och vilka yttre faktorer påverkar möjligheterna till samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet?

Undersökningarna har fokuserat på att identifiera hinder för och goda exempel på samverkan på en mer övergripande nivå. Här görs också jämförelser med andra länder och andra sektorer.

Delundersökningar

Samtliga delundersökningar finns presenterade i förteckningen längst bak i den här rapporten. Där framgår syfte, metod och genomförande samt undersökningens viktigaste resultat. Ett urval av undersökningarna finns publicerade på Riksantikvarieämbetets webbplats.¹

Följande undersökningar ligger till grund för kartläggningen och den här rapporten:

- En fokusgruppsundersökning med lärare
- Intervjuer med lärare
- En nationell enkät riktad till lärare
- En forskningssammanställning
- En genomgång av skolans utmaningar och behov i relation till kulturarvsinstitutionerna
- Intervjuer och verksamhetsbesök på museer och arkiv
- En enkät om besöksstatistik riktad till museer

¹ <https://www.raa.se/museer/publikt-arbete/att-arbeta-med-skolan/>

- En enkät riktad till arbetslivsmuseerna
- En övergripande kartläggning över befintligt samarbete
- En enkät riktad till arkiven
- En enkät riktad till Världsarven
- En kartläggning av hur fyra andra länder arbetar med frågan
- En fallstudie med intervjuer och verksamhetsbesök i en region
- En enkätundersökning riktad till regionerna
- En enkätundersökning om hur kommuner arbetar för att stärka samverkan
- En kartläggning av bidraget Skapande skola
- En kartläggning av samverkan med skolan inom andra sektorer
- En kartläggning av kulturarvsinstitutionernas digitala resurser för skolan

2.2.2 Utgångspunkter för främjande insatser

De främjande aktiviteter som Riksantikvarieämbetet genomfört inom ramen för uppdraget presenteras i förteckningen längst bak i den här rapporten.

Riksantikvarieämbetets utgångspunkter i arbetet med att främja samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet är att: bidra med kunskap och stimulera till utveckling genom att ta fram och sprida kunskapsunderlag, ha dialog med andra myndigheter, erbjuda konkret stöd till kulturarvsinstitutioner samt att bidra till erfarenhetsutbyte genom att erbjuda en plattform för dialog.

Konkret har Riksantikvarieämbetet genomfört flera workshops, webinarier och konferenser samt deltagit vid konferenser som andra arrangerat. Projektet har även löpande spridit resultat från kartläggningar och undersökningar och haft kontinuerlig dialog med verksamma på museer, arkiv och världsarv.

3. Kartläggningen

I den här delen av rapporten presenteras resultaten från de undersökningar som ingått i Riksantikvarieämbetets kartläggning.

3.1 Museer och andra kulturarvsinstitutioner kan vara en pedagogisk resurs för skolan

Kartläggningen utgår till stor del från skolans perspektiv eftersom uppdragets syfte är att kartlägga vilken betydelse museer, arkiv och världsarv har och kan ha för skolan.

3.1.1 Skolans styrdokument – många ingångar till samverkan

Här beskrivs några av de skrivningar som finns i läroplanerna som kan motivera samverkan med kulturarvsinstitutioner.

Skolans styrdokument

Skolan styrs av Skollagen, förordningar om till exempel de olika skolformerna samt av läroplanerna och kurs- och ämnesplanerna. Skollagen är beslutad av Riksdagen och innehåller de grundläggande bestämmelserna om förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning. Läroplanen är en förordning som utfärdas av regeringen och som ska följas av de verksamheter som omfattas av den. I läroplanerna beskrivs verksamheternas värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för arbetet. Läroplanerna innehåller även kurs- och ämnesplaner samt kunskapskrav. Det finns sex läroplaner: Läroplan för förskolan, Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 11), Läroplan för grundsärskolan, Läroplan för specialskolan, Läroplan för sameskolan samt läroplan för de frivilliga skolformerna, Gy11, Lvux12, GySär13)

Läroplan för förskolan

Förskolans grundläggande värden slår bland annat fast att utbildningen i förskolan ska främja alla barns utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. I förskolans uppdrag ingår att såväl utveckla barns förmågor och barns eget kulturskapande som att överföra ett kulturarv – värden, traditioner och historia, språk och kunskaper – från en generation till nästa.²

Vidare framgår av förskolans läroplan att målen för verksamheten är att varje barn ska känna delaktighet i sin egen kultur och utveckla känsla och respekt för andra kulturer.³

2 Lpfö 18 1. Förskolans värdegrund och uppdrag.

3 Lpfö 18 1. Förskolans värdegrund och uppdrag.

Läroplan för grundskolan

Läroplanen för grundskolan slår fast att skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse hos eleverna. Vidare lyfts det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna fram som faktorer som ställer höga krav på människors förmåga att förstå de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger, enligt läroplanen, en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar.⁴

I grundskolans läroplan framgår även att skolan har en viktig uppgift i att ge överblick och sammanhang. Därför ska all undervisning anlägga vissa övergripande perspektiv. Ett sådant perspektiv är ett *historiskt perspektiv* som, enligt läroplanen, kan bidra till att eleverna utvecklar ett dynamiskt tänkande, en förståelse för samtiden och en beredskap inför framtiden.⁵

Läroplanen lämnar också utrymme för *olika* former av lärande då det slås fast att kunskap inte är ett entydigt begrepp. Kunskap kommer, enligt läroplanen, till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. Skolans arbete måste inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och att skapa ett lärande där dessa former balanseras och blir till en helhet.⁶

Vidare ska skolan ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola har fått kunskaper om och insikt i det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet. Här nämns till exempel grundläggande kunskaper om de nordiska språken och kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia. Eleverna ska, efter genomgången grundskola, kunna samspela i möten med andra människor utifrån kunskap om likheter och olikheter i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia.⁷

Ytterligare ett av skolans mål är att varje elev ska få inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv. Alla som arbetar i skolan ska verka för att utveckla kontakter med, bland annat, det lokala kulturlivet i syfte att berika skolan som en lärande miljö.⁸

Läroplan för gymnasieskolan

Även läroplanen för gymnasieskolan innehåller skrivningar om kulturarvet. En trygg identitet och medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet stärker förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingsgrunder, enligt läroplanen.

4 Lgr 11:1 Skolans värdegrund och uppdrag.

5 Lgr 11:1. Skolans värdegrund och uppdrag.

6 Lgr 11:2.2 Kunskaper.

7 Lgr 11:2.2 Kunskaper.

8 Lgr 11:2.2 Kunskaper.

Skolan ska bidra till att elever får en identitet som kan relateras till inte bara det specifikt svenska kulturarvet utan också det nordiska, det europeiska och ytterst det globala.⁹

Även i gymnasieskolan ska det historiska perspektivet genomsyra undervisningen och utveckla elevernas förståelse för samtiden och beredskap inför framtiden.¹⁰

Grundsärskolan och gymnasiesärskolan

Grundsärskolan har en egen läroplan som liknar grundskolans men som är anpassad efter skolformen och elevgruppen. Även i grundsärskolan ska all undervisning ha ett *historiskt perspektiv* så att eleverna kan utveckla en förståelse för samtiden och en beredskap inför framtiden samt utveckla sin förmåga till dynamiskt tänkande.

I grundsärskolan har eleverna samhällsorienterande ämnen som inkluderar undervisning i geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap. I årskurs 4–6 och 7–9 ska undervisningen i grundsärskolan innehålla fältstudier för att undersöka natur- och kulturlandskap.

Gymnasiesärskolan har också en egen läroplan. I gymnasiesärskolan ingår ämnet historia. Undervisningen ska innehålla historiska källor som berättar om människors levnadsvillkor under olika tidsperioder, till exempel tidningar, filmer och föremål.

Ingångar till samverkan i kurs- och ämnesplaner

I läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan finns juridiskt bindande kurs- och ämnesplaner som fastställer ämnets syfte, centrala innehåll och kunskapskrav.

Flera ämnen i grundskolan och gymnasieskolan har en nära anknytning till kulturarvsfrågorna. Historieämnet har en given koppling till museer och arkiv men även andra ämnen ska ha ett historiskt perspektiv i undervisningen och sätta kunskapen i ett vidare sammanhang.

I ämnet bild ska undervisningen till exempel ge eleverna förutsättningar att utveckla sin förmåga att analysera historiska bilder så som dokumentära bilder från hemorten (årskurs 1–3), analysera konst-, dokumentärbilder och arkitektoniska verk från olika tider och kulturer (årskurs 4–6) och konstverk och arkitektoniska verk från olika tider och kulturer i Sverige, Europa och övriga världen (årskurs 7–9).¹¹

I hem- och konsumentkunskap ska eleverna i grundskolan lära sig om olika mattraditioner, till exempel vid firande av högtider. I biologi, fysik och kemi ska eleverna förstå vilken betydelse centrala naturvetenskapliga upptäckter haft för människors levnadsvillkor. Engelskundervisningen ska behandla sociala och kulturella företeelser i engelsktalande områden. I ämnet geografi ska eleverna kunna göra jämförelser mellan

9 Gy11. 1, Skolans värdegrund och uppgifter.

10 Gy11. 1, Skolans värdegrund och uppgifter.

11 Lgr 11. Kursplan i bild.

olika platser, regioner och levnadsvillkor och i slöjd ska undervisningen behandla slöjdverksamhetens betydelse för individen och samhället historiskt och som uttryck för etnisk och kulturell identitet. Hantverk och slöjdtraditioner från olika kulturer ska också ingå i undervisningen som inspirationskälla för eget skapande.¹²

3.1.2 Andra incitament för samverkan

Det finns många områden där museer och andra institutioner kan fungera som en pedagogisk resurs för skolan. Här beskrivs några av dem.

Kulturarvsinstitutionerna kan bidra till att stimulera en livslång lust att lära

I Riksantikvarieämbetets intervjuer beskriver flera museipedagoger att det finns två slags lärare. De som kommer till museet med sin klass för att lära sig någonting och så de som ser museibesöket som en rolig utflykt. Det är underförstått att den första kategorin är den mer seriösa. Begreppen lära och att ha roligt är dock inte varandras motsatser, vilket många museer är noga med att understryka. Tvärtom är det just det lustfyllda lärandet på museerna som lockar de lärare som Riksantikvarieämbetet intervjuat till museerna. De vill att museibesöket ska vara ett komplement till undervisningen som kan stimulera eleverna till att vilja veta mer. En av lärarna undervisar på ett yrkesprogram på gymnasiet och berättar att regelbundna museibesök bidragit till att hans skoltrötta, och praktiskt inriktade elever, motiverats i historieundervisningen.

Utbildningen i skolan ska, enligt skollagen, främja en *livslång lust att lära*. När skolarbetet är intressant och roligt och innehållet är spännande vill eleverna lära sig mer. Elever som ser lärandet som lustfyllt fortsätter också sina studier i högre utsträckning, enligt Skolverket.¹³ Lust och motivation är viktigt för lärandet på både kort och lång sikt. Dock visar aktuella uppföljningar att elevers motivation, lust och intresse för lärandet minskar. Internationella kunskapsmätningar visar att allt fler elever har en allt mer negativ inställning till olika ämnen. Lusten inför skolarbetet minskar dessutom med åren. Det som istället ökar är att många elever känner stress i skolan.¹⁴

Tidigare studier framhåller att museer och andra kulturarvsinstitutioner kan väcka ett intresse hos eleverna genom att erbjuda en annorlunda

¹² Lgr 11. Kursplaner.

¹³ Skolverket (2003). *Självkänslan och skolans vardag. En enkätstudie av elevers och lärares attityder till information och kommunikation, Lusten att lära och tid för lärande*, s. 43, samt Skolverket (2004). *Att lära för livet. Elevers inställningar till lärande – resultat från PISA 2000*.

¹⁴ Claes Nilhom (2018). *Lusten att lära*. (<https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/lusten-att-lara>) hämtad: 2019-03-17, samt Skolverkets återkommande attitydundersökningar som till exempel visar att andelen elever i årskurs 6 som upplever stress ökade från 17 procent i den förra undersökningen 2012 till 31 procent 2015. Stressen har ökat mer för flickorna än för pojkarna. I gymnasieskolan uppger sex av tio tjejer att de oftast eller alltid är stressade. Motsvarande siffra för killarna är tre av tio.

pedagogik i en ny miljö.¹⁵ På Kalmar läns museum får Riksantikvarie-
ämbetet erfara hur elever i årskurs 5, efter en termins utbildning till så
kallade miniguider, guidar och berättar utifrån museets utställning om
regalskeppet Kronan. Det är undervisningsmomentet ”muntlig fram-
ställning” i svenska som behandlas på det här sättet och publiken består
av elevernas föräldrar. I en intervju berättar läraren att eleverna aldrig
tidigare varit så motiverade och så högrepresterande. Eleverna har skri-
vit sina manus själva. De fick välja vad de ville fördjupa sig i och sedan
själva hitta information på biblioteket och på webben. Läraren framhål-
ler även att eleverna påverkades positivt av att museipedagogen arbetade
med klassen under en längre tid. Upplägget ställde höga krav på eleverna
vilket fick dem att prestera bättre. Elevernas motivation ökade också av
att situationen var ”på riktigt”. I intervjun berättar läraren att hon märkt
att elevernas motivation ökat överlag av samarbetet med museet. ”Det
här spiller över på den andra undervisningen. Eleverna växer. De vet att
de klarade det här med bravur.”

Det är inte alltid som verksamhet på museer aktiverar och motiverar
elever. I undersökningen förekommer citat från lärare som istället beskri-
ver tråkiga och oinspirerade visningar och museipedagoger som har svårt
att hitta rätt nivå när de talar till eleverna. Sammantaget finns det dock
många goda exempel på verksamhet som kan bidra till att stärka elever-
nas lust och motivation.

Kulturarvsinstitutionerna kan bidra till att konkretisera innehållet i undervisningen

Sedan millennieskiftet har internationella kunskapsmätningar visat på
sjunkande kunskapsresultat för svenska elever, bland annat i matematik,
läsförståelse och naturvetenskap. Även om den negativa trenden vänt på
senare år ligger resultaten fortfarande på en lägre nivå än vad de gjorde
när de internationella mätningarna började genomföras.¹⁶ Det här har
präglat den svenska skolan och dominerat debatten om skolan under
lång tid. Trenden med sjunkande kunskapsresultat var ett av motiven då
regeringen runt 2011 genomförde flera skolreformer.¹⁷

I museisektorn upplever många av dem som Riksantikvarieämbetet
intervjuat att skolan är mer målstyrd än tidigare och att lärare därför
skulle ha mindre tid för museibesök jämfört med situationen innan 2011.
Den här uppfattningen skrivs också fram i flera tidigare studier.¹⁸ Det

15 Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (2014) *En omtolkad kultursatsning – Museerna och Skapande skola*, Riksställningar (2017) *Möten med möjligheter – en rapport om lärares och museers perspektiv på samverkan*, Riksställningar (2017) *Möten med möjligheter – en rapport om lärares och museers perspektiv på samverkan*, s 69–70, samt Zipsane, Löfstedt och Domeij Lundborg (år anges ej). *Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – En forskningsöversikt*. NCK (The Nordic Centre of Heritage Learning & Creativity), s. 31.

16 Skolverket (2017). *Skolverkets lägesbedömning 2017*.

17 Prop. 1992/93:220. *En ny läroplan för grundskolan och ett nytt betygssystem för grundskolan, sameskolan, specialskolan och den obligatoriska särskolan*, s. 261.

18 Till exempel Riksställningar 2017.

har fått till konsekvens att museerna i hög grad anger i sin marknadsföring hur verksamheten bidrar till måluppfyllelse i läroplan och kurs- och ämnesplaner. Det finns däremot ingen statistik som visar att museibesöken skulle ha minskat under perioden. Samma problembild, det vill säga att skolan är målstyrd och att lärare har ont om tid, beskrivs i utredningar och studier även före 2011. Målstyrningen i skolan upplevdes som ett problem och ett hinder för samverkan av Nordiska museets personal redan år 1930.¹⁹

Enligt Skolverket fick den nya läroplanen (lgr11) på det stora hela ett gott mottagande av lärare och rektorer.²⁰ De nya kursplanerna och kunskapskraven anses vara tydligare och mer användbara än de tidigare. Lärare beskriver också att de nu, mer än förut, använder kursplanen aktivt i planering och i kommunikationen med eleverna. Reformen har även lett till en ökad förståelse hos eleverna för vad de måste visa eller göra för att nå olika betyg och för vad som är syftet med undervisningen. Mot den bakgrunden behöver tydligt kunskapsfokus inte vara ett hinder för museer och andra kulturarvsinstitutioner. Det kan bidra till att det blir tydligare för elever, lärare och museipedagoger på vilket sätt verksamheten på museer och andra kulturarvsinstitutioner bidrar till undervisningen och till elevernas lärande. Mer distinkta kunskapskrav kan också underlätta för en tydligare kommunikation mellan lärare och kulturarvsinstitutioner.

När kraven på att eleverna ska förstå sin egen kunskapsutveckling har ökat kan kulturarvsinstitutionerna bidra genom att göra lärandet mer konkret för eleverna. Elever lär sig olika ämnen genom att förstå deras respektive stora idéer och dessa idéers värde, liksom ämnets relevans för livet utanför skolan. När elever får ompröva sin förståelse och utveckla förklaringar av centrala begrepp genom att tillämpa dem i autentiska lärandesituationer kan det stärka kvaliteten i lärandet.²¹ Undervisning på eller i samarbete med kulturarvsinstitutioner kan ge eleverna möjlighet att ta och känna på begrepp och fenomen som de i klassrummet huvudsakligen kan få ett teoretiskt förhållande till. Konkret kan det till exempel handla om workshops i källkritik eller om att förstå teknik och fysiska fenomen med hjälp av teknikhistoria och gamla maskiner.

Kulturarvsinstitutionerna kan bidra till skolans demokratiuppdrag

Enligt skollagen ska utbildningen förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.²²

¹⁹ Ljung (2009), *Museipedagogik och erfarenhet*.

²⁰ Skolverket (2015). *Skolreformer i praktiken. Hur reformerna landade i grundskolans vardag 2011–2014*. Sammanfattning av rapport 418.

²¹ Håkansson och Sundberg (2012). *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Natur och kultur, s. 157.

²² Se (i kap 4 § skollagen).

Uppföljningar av demokratiarbetet i skolväsendet visar dock att det finns problem i undervisningen. Alla de demokratiska kvaliteter i form av kunskaper, värden och förmågor, som enligt läroplan och kursplaner ska integreras i undervisningen i olika ämnen, genomsyrar inte undervisningen. Framför allt genomförs sådana inslag, exempelvis prövande samtal samt kritisk reflektion och analys, om och när de förekommer, sällan med tillräcklig varaktighet och/eller på en för eleverna tillräckligt intellektuellt utmanande nivå.²³

Museer framhålls ofta som viktiga samhällsinstitutioner där frågor om allas lika värde står i centrum. Här finns en lång tradition av kunskapsförmedling och av att erbjuda arenor för samtal och reflektion. I propositionen *Kulturarvspolitik* konstaterar regeringen att det är viktigt att utnyttja kulturarvsinstitutionerna för att ”skapa dialog i en tid när öppna samtal om gemensamma angelägenheter är satta under press i en offentlighet där grupp ställs mot grupp och positionering ofta är viktigare än kunskap”. Regeringen menar att det är viktigt att kulturarvsinstitutionerna kan vara med och skapa möjligheter till dialog, som överbygger motsättningar och baseras på en vilja att lyssna på olika perspektiv.²⁴

I Riksantikvarieämbetets intervjuer menar också många av museipedagogerna att museer har ett särskilt ansvar att förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande demokratiska värderingar. Inte minst i sin verksamhet för skolan. En museipedagog formulerar det som flera andra är inne på i intervjuerna: *”Lärarna är inte ensamma om att ha det här uppdraget, att lära ut demokratiska värden för medborgarna. Det är ett ansvar för hela samhället.”*

Rent praktiskt erbjuder museer och arkiv miljöer där centrala begrepp i värdegrunden – såsom demokrati, människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet och solidaritet mellan människor – kan synas på ett konkret sätt. Genom utställningar, samlingar och arkivhandlingar och i egenskap av att vara öppna institutioner vars målgrupp kort och gott är alla.

Flera museer erbjuder demokratiworkshops med syfte att levandegöra och illustrera teoretiska begrepp och historiska händelser. Till exempel erbjuder Folkrorelsearkivet för Uppsala län workshops för gymnasielever på temat demokratins utveckling där elever ges möjlighet att både ta del av historien och att själva göras aktiva genom olika övningar och rollspel. Flera museer, exempelvis Kalmar läns museum och Västerbotens museum erbjuder liknande workshops för gymnasielever. Även de ”tidsresor” som många museer erbjuder för skolan ger eleverna möjlighet att själva uppleva hur demokratiska principer skiftat genom historien. Många museer erbjuder också workshops och temadagar utifrån teman som migration eller jämlikhet. Eleverna får då möjlighet att närma sig

23 Skolinspektionen (2012). *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*. Rapport 2012:9, s. 7.

24 Prop. 2016/2017:116 *Kulturarvspolitik*, s. 70–78.

de här frågorna i en annan miljö än den som kan tillhandahållas i klassrummet.

Svaren i Riksantikvarieämbetets lärarenkät ger en fingervisning om hur stor andel av verksamheten för skolan som har en uttalad koppling till demokratiuppdraget. Nära trettio procent av gymnasielärarna anger att de har tagit del av verksamhet som har koppling till ”värdegrundsfrågor”. För lärare i årskurs 7–9 är samma siffra under tjugo procent och bland förskollärare och lärare i grund- och gymnasiesärskolan anger endast ett fåtal att museerna behandlar värdegrundsfrågor. Skolans demokratiuppdrag omfattar alla årskurser och skolformer och ska anpassas utifrån elevernas ålder och mognad. Med andra ord skulle fler museer och arkiv kunna erbjuda eller synliggöra verksamhet som knyter an till demokrati och värdegrundsfrågor för fler årskurser.

Kulturarvsinstitutionerna skulle kunna bidra till lärares kompetensutveckling i högre grad

Skolverket lyfter fram att det är viktigt med goda möjligheter till professionell utveckling för att förskollärare och lärare ska stanna kvar i yrket.²⁵ Studier visar emellertid att skolors förutsättningar och arbete inom området behöver utvecklas. Exempelvis är det få skolor som har en plan eller strategi för hur forskning och beprövad erfarenhet ska föras in kontinuerligt i verksamheten.²⁶

I Riksantikvarieämbetets fokusgrupper och lärarintervjuer framgår det att lärarna har ett mycket stort förtroende för den kunskap som finns på museerna. De är också överlag positiva till att ta del av fortbildningar på museerna. Helst då i samband med till exempel höstlovet eller en studiedag. Få vill komma efter ordinarie arbetstid.

Även om få lärare (fem procent enligt lärarenkäten) har deltagit i fortbildning för lärare på museer så finns det goda exempel på sådana. Hälsinglands Museum har genomfört flera projekt i samarbete med både lärare och elever inom ramen för religionsundervisningen i årskurs 7–9. På museet fanns kompetens inom religionsvetenskap samtidigt som det fanns behov av vidareutveckling för religionslärarna i kommunen. Lärarna upplevde en ny undervisningssituation när flera nyanlända elever praktiserade andra religioner än vad lärarna var vana vid. Tillsammans tog museet och lärarna fram flera fortbildningar, lektionsupplägg och workshops som involverade eleverna.

Det finns även exempel på verksamhet som når fler lärare. *Nobel Prize Museum* är ett exempel på ett museum som regelbundet erbjuder lärarkvällar med olika teman. Några exempel är: *Alfred Nobel, Hur undervisar man om rymden?*, *Hur undervisar man om förintelsen?* Tekniska museet fortbildar inom programmering genom sitt program *Maker Tour*. Verk-

25 Skolverket (2017). Skolverkets lägesbedömning 2017.

26 Skolinspektionen (2019) *Grundskolans arbete för att utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*.

samheten innehåller bland annat moment där en museianställd åker till skolan och lär elever och lärare att programmera. Flera institutioner och även regioner och kommuner tillhandahåller digitalt fortbildningsmaterial för lärare. Det kan till exempel vara underlag för att tyda kulturhistoriska spår eller fornlämningar tillsammans med klassen i skolans när-område.

Naturhistoriska och tekniska museer arbetar generellt sett mer med forskningsanknuten fortbildning för lärare än kulturarvsinstitutioner med humanistisk eller samhällsvetenskaplig förankring. Samtidigt har många kulturhistoriska museer också en stark förankring i det vetenskapliga samfundet. Samlingar har alltid varit en viktig resurs för högre utbildning och forskning inom humaniora och samhällsvetenskap.

Vanligtvis är de som forskar på museerna inte samma personer som de som arbetar pedagogiskt med skolan. Kartläggningen konstaterar endast att här finns en potential och en ingång för museerna att bidra till skolan och tar inte ställning till eventuella interna hinder som kan finnas.

3.1.3 Kulturarvsinstitutioner kan bidra till historieundervisningen

Historieämnet har en särskild koppling till de kulturhistoriska museerna. En genomgång av 80 museers webbplatser visar att 54 av dessa anger att deras skolprogram utgår från kurs- och ämnesplanerna i historia. Pedagoger på museer och arkiv beskriver kopplingen till historieundervisningen som självklar och viktig som komplement till klassrumsundervisning och läroböcker. Den som söker på begreppen historiebruk och historisk källkritik på webben hamnar också på kulturarvsinstitutionernas webbplatser långt innan skolans definitioner av begreppen dyker upp.

Kurs- och ämnesplanerna i historia

Genom undervisningen i ämnet historia ska eleverna tillgodogöra sig kunskaper om historiska förhållanden men även utveckla ett historiemedvetande. Det innebär en insikt om att det förflutna präglar vår syn på nutiden och därmed uppfattningen om framtiden. Undervisningen ska även ge eleverna förutsättningar att utveckla kunskaper om historiska begrepp och metoder. Eleverna ska förstå hur historia kan användas för olika syften.

Undervisningen ska stimulera elevernas nyfikenhet på historia och bidra till att de utvecklar kunskaper om hur vi kan veta något om det förflutna genom historiskt källmaterial och möten med platser och människors berättelser. Det innebär att eleverna, genom undervisningen, ska ges förutsättningar att utveckla förmågan att ställa frågor till och värdera källor som ligger till grund för historisk kunskap. Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för att varje tids människor måste bedömas utifrån sin samtids villkor och värderingar.²⁷

²⁷ Lgr 11. Kursplan i historia.

I årskurs 1–3 lär sig eleverna om hemortens historia och närområdets platser, byggnader och vardagliga föremål och vad dessa kan berätta om levnadsvillkor under olika perioder.²⁸ I årskurs 4–6 ska undervisningen i historia bland annat behandla arkeologiska fynd, till exempel myntskatter och föremål från andra kulturer. Undervisningen ska även behandla historiska källor.²⁹ I årskurs 7–9 fortsätter eleverna att utgå från historiska källor och lär sig även om begreppen källkritik och identitet. Eleverna ska förstå vad begreppen betyder och hur de används i historiska sammanhang.³⁰

I gymnasieskolan utvecklas historieundervisningen till att omfatta tolkning, kritisk granskning och användning av olika slags källmaterial utifrån källkritiska kriterier och metoder. I Historia 2a och Historia 2b utvidgas innehållet och preciseras till granskningar och tolkningar av bland annat arkivmaterial. Genom undervisningen i historia 3 ska eleverna även förstå ”hur historia används inom kulturarvssektorn, till exempel arkiv, bibliotek och museer utifrån ett regionalt eller lokalt perspektiv.”

Forskare och myndigheter konstaterar att det finns behov att utveckla historieundervisningen

Utgångspunkten för kursplanen i historia i grundskolan är att alla människor har ett historiemedvetande. Alla har vi förmågan att reflektera över vilka vi är, varifrån vi kommer, vilka möjligheter vi har och vart vi är på väg. Att uppfatta historia som en pågående process, som vi själva berörs av och deltar i, är ett uttryck för ett utvecklat historiemedvetande. Genom ett sådant synsätt blir eleverna själva en del av historien och ämnet begränsas inte till att handla bara om andra människor för länge sedan.

Flera studier visar att undervisningen i skolan inte ger eleverna rätt förutsättningar att utveckla ett sådant historiemedvetande. Undervisningen i historia är ofta dåtidinriktad, det vill säga den behandlar händelser och processer som inträffat i det förflutna utan att skapa samband mellan tidsdimensioner. Undervisningen bidrar då inte till att eleverna med hjälp av det förflutna kan förstå och orientera sig i samtiden och framtiden.³¹ Undersökningar kring hur elever reflekterar över sin egen och andras användning av historia visar också att många elever har svårt att koppla ihop dåtid, nutid och framtid i sina resonemang.³²

Skolinspektionen har granskat historieundervisningen i grundskolan och funnit att skolan brister i att ge eleverna förmågan att kritiskt granska och tolka historiska källor och i att låta eleverna få reflektera över hur historia kan användas. Myndigheten menar att en undervisning som

²⁸ Lgr 11. Kursplan i historia.

²⁹ Lgr 11. Kursplan i historia.

³⁰ Lgr 11. Kursplan i historia.

³¹ Se exempelvis Rosenlund 2011; Wibaeus 2010; Jarhall 2012 återgiven i Johansson 2019.

³² Exempelvis Dahl 2013; Alvéen 2011; Olofsson 2011.

saknar historieämnets källkritik och som inte behandlar historieanvändning kan leda till att elever riskerar att ta historia som sanning utan att fråga: Hur kan vi veta det? Varför ska vi veta det? Och hur påverkar det nuet? Många elever får aldrig ens arbeta med historiska källor i undervisningen och när historiska källor förekommer används de framförallt för att väcka intresse eller illustrera händelser.³³ De flesta skolor behandlar istället en samhällsvetenskaplig källkritik, det vill säga förmågan att värdera relevans och trovärdighet hos olika typer av information. Historisk källkritik handlar inte enbart om att värdera trovärdighet och relevans, utan svarar också på frågor som tydligare kopplar till hur historia är något som är skapat av människor. Risken med att elever bara får avgöra om de kan lita på en avsändare, till exempel en läroboksförfattare eller historiker, är att de fostras in i auktoritetstillit utan att utveckla förmågan att själva skapa kunskap om det förflutna, anser Skolinspektionen.

Riksantikvarieämbetets intervjuer³⁴ visar att begreppen *historiebruk* (hur vi använder historia) och *källkritik* är svåra begrepp för lärarna att arbeta med.³⁵ Källkritiken blir knepig när skolorna inte har tillgång till autentiska historiska dokument i undervisningen. Historiebruk å sin sida är ett relativt nytt begrepp. Enligt de intervjuade lärarna saknas begreppet helt i läroböckerna.

Även flera museipedagoger är kritiska till hur de uppfattar historieundervisningen i skolan. I intervjuerna ifrågasätter de elevernas kunskaper, historiemedvetande och förmåga till kritiskt tänkande. En pedagog som arbetar med normkritik i sina visningar för skolan förklarar:

”Undervisningen i historia är en katastrof i våra ögon. /.../ Historieböckerna hanterar historia på ett sätt som forskare inte lagt fram det på 30 år”

En annan museipedagog reflekterar över historisk källkritik:

”Jag tror att ungdomar idag är väl förtrogna med att man ska vara källkritisk, men så till den grad att man kan ifrågasätta allt. Typ – är jorden rund? De har lärt sig att man ska ifrågasätta och vara källkritisk, men de har inte lärt sig att värdera källor. Där tänker jag att museer och arkiv kan vara som en hjälp.”

Arkiv och museer kan bidra till elevernas historiemedvetande

Upptäckarglädjen och mystiken är viktig i historia och de känslorna ska finnas med i historieundervisningen. Det slås fast i avhandlingen, *Lära historia genom källor*, som bland annat behandlar lärande på arkiv och

³³ Skolinspektionen, 2015, *Undervisningen i historia*, s. 16–17.

³⁴ Intervjuer med historielärare samt med Historielärarnas förening.

³⁵ För närmare beskrivning av begreppet historiebruk, se: Klas-Göran Karlsson, ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys” i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken* (Studentlitteratur 2004).

museum. Upptäckarglädje är också ett centralt tema i Riksantikvarieämbetets samtal med historielärare. Många menar att de undervisar i skolans mest spännande ämne och att det är härligt att se hur historien ”sätter igång ungarernas fantasi”. Det synsättet har också betydelse för vilka förväntningar historielärarna har på museer och arkiv.

I Riksantikvarieämbetets undersökningar återkommer lärarna till att eleverna vill ha berättelser om riktiga människor, de vill känna på museiföremålen och få möjlighet att stanna upp i det lilla. Eleverna vill hinna reflektera över vad till exempel ett klädesplagg eller ett bruksföremål berättar om sin samtid.

Forskning har konstaterat att särskilt yngre elever ofta tror att historien är given och i huvudsak redan känd – det gäller bara att få tillgång till rätt information.³⁶ Den uppfattningen kan vara svår att utmana utifrån historieläroböckernas texter som ofta är redogörande och rapportrande, snarare än tolkande och argumenterande. Att bedriva undervisning med utgångspunkt i historiska föremål eller historiska källor kan vara ett sätt att utmana elevers förståelse av det förflutna som en given berättelse. Ett historiskt föremål kan berätta fler än en historia och en historisk källa är kontextberoende och hänvisad till läsarens förmåga att placera den i rätt sammanhang.

Att lära sig att ställa frågor till, tolka och använda historiska källor är en viktig aspekt i historiskt kunnande. Genom att fysiskt beröra och utforska föremål kan elever fylla dem med egen mening.³⁷ Det är dock ovanligt att elever kommer i fysisk kontakt med arkeologiska och historiska föremål. Dessa är ofta synliga men oåtkomliga på museerna. Vissa, men långt ifrån alla kulturarvsinstitutioner har visningskollektioner som elever kan få utforska med händerna. Flera av de intervjuade lärarna berättar att de saknar moment som aktiverar eleverna på museerna. Deras erfarenhet är ofta den av ”passiva visningar” som dessutom kan vara på ”fel nivå” för eleverna. Det finns med andra ord ett glapp mellan vad museer skulle kunna bidra med till historieundervisningen och den erfarenhet och upplevelse flera lärare har av museerna.

På arkiven får eleverna i högre grad komma i kontakt med autentiska historiska källor och det är vanligare med interaktiva upplägg så som workshops i källkritik. Kartläggningen visar också på en högre grad av samstämmighet i lärares och arkivpedagogers beskrivningar av verksamheten.³⁸

Personal på arkiv med verksamhet för skolan anser att de gör skillnad genom att förmedla att historia är ”på riktigt” och inte, som en svarsperson uttrycker det, ”en klassrumsprodukt.” Eleverna har rätt att med egna ögon se och uppleva de faktiska källorna som visar hur det var att leva förr, samtidigt som de också ges möjlighet att reflektera över vad

³⁶ Lee, 2005 återgiven i Johansson 2019. *Lära historia genom källor*.

³⁷ Johansson Patrik 2019, *Lära historia genom källor*.

³⁸ I kapitel 5 presenteras resultaten från kartläggningen av arkivens skolverksamhet närmare.

avsaknad av källor innebär och får för konsekvenser när historia skapas. Många arkiv lyfter betydelsen av att vara en resurs för eleverna i deras förståelse av hur såväl historia som information i allmänhet skapas. En gymnasielärare i historia uttrycker betydelsen av arkivbesök såhär:

”Det handlar om att komma nära historien utan att den är bearbetad av någon. Det får man inte på ett museum eller genom litteratur eller film. Den är skapad för att uppnå en viss atmosfär, stämning, eller syfte. När man går till arkivet får man kontakt med det förflutna ofiltrerat. Och det får man ingen annanstans.”

Sammanfattningsvis kan museer och arkiv bidra till historieundervisningen genom att konkretisera begrepp som historiebruk och källkritik samt genom att aktivera elever och bidra till ett lustfyllt och varierat lärande.

3.1.4 Lång tradition av skolbesök men få museipedagoger har pedagogisk utbildning

Samverkan mellan skola och museum har en lång tradition i Sverige. Redan på 1870-talet finns dokumenterade skolbesök på Nordiska museet och på 1930-talet hade samma museum tagit fram lärarhandledningar utformade för att motsvara folkskolans kursinnehåll på de olika stadierna.

Museernas samverkan med skolan har dock motiverats olika genom åren. Under första halvan av 1900-talet präglades museerna av sina rötter i nationsbyggandet och strävan efter fasta nationella institutioner.³⁹ Nordiska museet beskriver till exempel sig själva som ”ett slags lärobok i vårt lands historia”.⁴⁰ Museernas plats i nationsbygget manifesterades bland annat i en av de första utredningarna som såg över de allmänna läroverken 1932.⁴¹ Genom att uppleva museiföremålen skulle eleverna lära sig något som lärarna själva inte antogs kunna förmedla.⁴²

Under andra halvan av 1900-talet uppmärksammas kulturens roll i arbetet mot ett mer jämlikt samhälle. I 1974 års kulturpolitiska proposition slog man fast de första kulturpolitiska målen. I och med skolans unika möjlighet att nå alla barn, oavsett klasstillhörighet, blev skolan också en viktig arena för kulturpolitiken och en viktig samverkanspart för museerna. I den nya läroplanen Lgr80 framhölls alla ämnens ansvar att förverkliga de kulturpolitiska målen.⁴³

39 SOU 2015:89 *Ny museipolitik*.

40 Medelius, Hans. 1972. *Nordiska museet och skolan*.

41 SOU 1932:31 *Betänkande med förslag till undervisningsplaner för rikets allmänna läroverk och de kommunala mellanskolorna m. m.*, s. 249

42 Ljung, 2009, *Museipedagogik och erfarenhet*, s. 32

43 Aronson et al., 2000, *Att resa i tiden*, s. 15.

På 1990-talet växte det som kallats för den nya museologin fram med museernas samhälleliga roll och utställningarnas kontextberoende i fokus.⁴⁴ I och med denna förskjutning fick också museibesökaren en mer central roll och delaktigheten blev viktigare.

Museipedagogik

Pedagogisk personal har funnits på museerna länge men museipedagogik som ett avgränsat fält växte fram i Sverige först under 1960- och 70-talen. Ungefär samtidigt bildades föreningen FUISM (Föreningen för undervisning i svenska museer) som organiserar museipedagoger.⁴⁵ Museipedagogerna var till en början få och museerna hade länge små resurser för pedagogisk verksamhet. Fortfarande på 1970-talet, var det i regel den medföljande läraren som stod för undervisningen när klassen besökte museet. Museipedagogens roll var i första hand att utbilda lärare i att själva hålla visningar.⁴⁶ Nordiska museet identifierade tidigt lärarnas tidsbrist som ett hinder för museibesök. För att avhjälpa detta utvecklades stöd i form av pedagogiskt material, lärarhandledningar och elevuppgifter som skulle utföras innan, under eller efter besöket.⁴⁷ I takt med att förväntningarna på museernas medverkan till den demokratiska samhällsutvecklingen ökade blev också museernas kommunikativa förmåga allt viktigare. I Kulturrådets skrift från 1986, *Museiförslag*, lyfts bland annat vikten av att hämta pedagogiska idéer från skolans värld.⁴⁸

Under 1990-talet förändras synen på museets roll i samhället. I takt med att museer i större utsträckning förväntas fungera som mötesplatser och forum för samhällsdebatt uppvärderades museernas pedagogiska uppgifter och den tidigare expertrollen tonades ner.⁴⁹ Fortfarande rådde delade meningar om museipedagogernas roll. Skulle de leda undervisningen vid museerna eller i första hand vara till för lärarna som i sin tur skulle undervisa klassen i museets lokaler?⁵⁰

I 1990-talets museiutredning lades stort fokus på museernas bildningsuppgift samtidigt som det konstaterades att museerna prioriterade vården av samlingarna som det viktigaste och mest expansiva verksamhetsområdet, åtminstone i ekonomiska termer. Detta medförde en förändring i museernas prioriteringar. I den museiutredning som kom 2015 framgick att de flesta centrala museer till skillnad mot tidigare klart prioriterade den publika verksamheten.⁵¹ En av förklaringarna till skiftet mot den utåtriktade verksamheten kan vara den särskilda satsning på museipedagogik som Kulturrådet genomförde mellan åren 1998–2003 efter uppdrag från regeringen. Satsningen permanentades sedan genom

44 Insulander, 2010, *Tinget, rummen, besökaren*, s. 12.

45 Ljung, 2009, *Museipedagogik och erfärande*.

46 SOU 1973:5 Museer.

47 Medelius, Hans, 1972, *Nordiska museet och skolan*.

48 S. 18 bilagan Minne och bildning.

49 *Museiutredningen*, 2015, s. 76.

50 Riksdagens revisorer, 1993, *Museerna och den svenska historien*.

51 *Museiutredningen*, 2015, s. 176.

verksamhetsbidragen till läns museerna (idag i kultursamverkansmodellen).⁵²

2011 genomförde Nordiskt centrum för kulturarvs pedagogik (NCK) en rikstäckande enkätstudie av hur museerna ser på pedagogiskt arbete.⁵³ Studien visade att svenska museer är starkt engagerade för lärande, men att det förmodligen finns lika många bilder av lärande som det finns museer. NCK menar att det finns ett glapp mellan ord och handling när det gäller den vikt museerna lägger vid lärande och den formella pedagogiska kompetens som museernas personal besitter. I studien framgick att två av tre museipedagoger saknade formell pedagogisk kompetens. De museichefer som besvarade enkäten ansåg att det fanns ett stort behov av kompetensutveckling. Det har hittills inte funnits någon utbildning som leder till en examen inom museipedagogik. Däremot finns enstaka kurser i ämnet vid flera lärosäten. Många museipedagoger är välutbildade och har en akademisk bakgrund med studier inom områden som arkeologi, historia, etnologi eller konstvetenskap, men få har läst pedagogik.⁵⁴

3.1.5 Kulturarvsinstitutioner skulle kunna bidra i flera ämnen, årskurser och skolformer

Lärarna i Riksantikvarieämbetets undersökningar efterfrågar mer ämnesövergripande verksamhet, mer verksamhet för andra målgrupper än mellanstadiet, mer material som de kan använda inför och efter ett museibesök och framförallt kunnig pedagogisk personal som kan engagera och väcka intresse hos eleverna.

Skillnader mellan olika lärare i enkätsvaren

Lärarna i Riksantikvarieämbetets undersökningar tycker överlag att museernas verksamhet är väl anpassad till deras behov.⁵⁵ Det finns emellertid skillnader mellan olika lärare. Förskolelärare är inte lika positiva som övriga kategorier och medan språklärare hör till de flitigaste och mest positiva museibesökarna så sticker SO-lärarna ut som mer negativa än andra. Endast drygt 30 procent av lärarna i enkätens kategori "SO-ämne", svarar att verksamheten på museerna är mycket väl anpassad till skolans behov. Ett rimligt antagande är att lärare i SO-ämnen har andra förväntningar på att verksamheten ska ha en tydlig och uttalad koppling till deras ämnen. Samtidigt uppger nära 80 procent av SO-lärarna att de har använt innehållet i museibesöket som en del av undervisningen.

⁵² SOU 2006:45 "Det ser lite olika ut...".

⁵³ Sara Grut & Henrik Zipsane; *Rapport om lärande och museer i Sverige 2011*, Undersökning genomförd av NCK (The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity) för Riksförbundet Sveriges Museer, 2011.

⁵⁴ Ljung, 2009, *Museipedagogik och erfarenhet*.

⁵⁵ Sammantaget anger 77 procent av lärarna att verksamheten är mycket väl eller ganska väl anpassad till skolans behov. 32 procent av de lärare som undervisar i SO svarar att verksamheten är mycket väl anpassad till skolans behov. Bland språklärarna anger 95 procent antingen att verksamheten är mycket väl eller ganska väl anpassad till skolans behov.

I enkäten finns också skillnader i svaren hos de lärare som uppger att de inte brukar besöka museerna. Förskollärare och lärare i särskolan uppger oftare än andra lärare att bättre marknadsföring från museernas sida skulle kunna få dem att mer aktivt ta del av museernas verksamhet. Samma lärarkategorier utmärker sig i Riksantikvarieämbetets fokusgruppsundersökning genom att konstatera att de ser brister i museernas marknadsföring. En genomgång av 100 museers webbplatser bekräftar att museerna sällan vänder sig till förskolan och särskolan.

Kulturarvsinstitutionerna erbjuder möjligheter att lära om och att lära genom kulturarvet

Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (NCK), menar att det har skett en perspektivförskjutning i sättet som kulturarvsinstitutioner används av skolor – från lärande om kulturarv till lärande genom kulturarv. Att lära om handlar enligt NCK om att faktakunskapen står i centrum och är det huvudsakliga målet. Lär man istället genom blir kulturarvet inte i första hand ett mål utan ett medel. Enligt NCK är båda delarna viktiga och mycket av det lärande som elever kan få vid kulturarvsinstitutioner inkluderar i praktiken såväl lärande om som genom kulturarv.⁵⁶

I Skolverkets senaste revidering av kursplanerna sker en viss perspektivförskjutning som skulle kunna påverka lärarnas efterfrågan att *lära om* snarare än att *lära genom*. De reviderade kursplanerna i grundskolan kommer tydligare att lyfta fram faktakunskaper. Sådär skriver Skolverket på myndighetens webbplats:

”I kursplanerna lyfter vi fram fakta och förståelse där det har behövts. I ämnets syfte har vi till exempel infört uttrycket ’kunskaper om’ i stället för ’förmåga att’ i några av de långsiktiga målen på grundskolenivå. Det är bland annat i de naturorienterade och samhällsorienterade ämnena vi har infört ’kunskaper om’.”⁵⁷

I Riksantikvarieämbetets undersökningar finns exempel på lärare i flera ämnen som beskriver hur kulturarvsinstitutionerna bidragit till undervisningen i deras ämnen. Svenska, latin, samhällskunskap, historia, teknik, religion och turism är några exempel. En gymnasielärare i fysik uttrycker väl vad lärande genom kulturarvet kan tillföra efter ett besök vid världsarvet, radiostationen Grimeton:

”De hade förberett innan och kollat mycket i våra kursplaner. De visste precis. Det handlade om vågrörelselära. Dels fick vi kolla på de stora stationerna. Sedan modeller. Det förtydligade verkligen det som vi läst om och pratat om i undervisningen. Det blev så tydligt

56 Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (2014) *En omtolkad kultursatsning – Museerna och Skapande skola*.

57 <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/reviderade-kurs--och-amnesplaner/andrade-kursplaner-i-grundskolan>

för eleverna nu. Eleverna förstod verkligen hur det fungerade. Det hjälpte dem på provet sen. Det var rätt nivå. Hög nivå”.

Språklärare är de som använder museer mest i sin undervisning. De är också de som i högst grad anger att undervisningsmoment som förlagts till museerna ligger till grund för bedömning och betygsättning av eleverna. I arbetet med uppdraget har Riksantikvarieämbetet stött på relativt få exempel med verksamhet som riktar sig direkt till språklärare. I fokusgrupperna efterfrågar flera lärare till exempel begreppslistor inför visningar. Det finns alltså potential för museerna att göra, en redan nöjd lärarkategori ännu nöjdare.

Många elever i Sverige har inte svenska som modersmål och en del elever har kommit till Sverige efter skolstart. Utifrån regeringsuppdragets avgränsningar har Riksantikvarieämbetet inte tittat på verksamhet som riktar sig till vuxenstuderande inom SFI, Svenska för invandrare. Flera museer beskriver dock att de ofta får besök från introduktionsklasser och att samtal om föremål och miljöer är bra ingångar till att lära sig språket. Enligt Nationellt Centrum för svenska som andraspråk visar forskning att kommunikativ, flerstämmig undervisning där man fokuserar på språkets roll i alla ämnen är gynnsam för alla elever och nödvändig för flerspråkiga elever.⁵⁸ Att arbeta språk- och kunskapsutvecklande innebär bland annat att läraren arbetar med visualiseringar. Kulturarvsinstitutionernas samlingar ger goda förutsättningar att visualisera olika begrepp och föremål på ett sätt som skulle kunna stärka elevers förutsättningar att utveckla en förståelse för språket.

Ytterligare en dimension av att lära genom kulturarvet som Riksantikvarieämbetet inte stött på, men som några lärare har efterfrågat, är koppling till skolans slöjdämnen. Det finns många exempel på skolprogram på museerna med koppling till bildämnet, men få med uttalad anknytning till hantverk och slöjd. I Riksantikvarieämbetets lärarenkät svarar 18 procent av lärarna i praktiskt-estetiska ämnen att de skulle besöka museer i större utsträckning om det fanns en tydligare koppling till målen i läroplanen. En slöjdlärare uttrycker sin besvikelse i intervjun efter ett museibesök:

”Hon sa ingenting om kläderna. Jag frågade henne under visningen eftersom jag är intresserad och eftersom jag är textillärare. Men guiden kunde inte svara. Så då berättade jag lite om tyg och fibrer för eleverna. De tyckte ju att det var spännande. Så det var synd. Vi hade lätt kunnat koppla slöjdundervisningen till vikingatiden men det finns ju inget sådant material där eller på något annat museum. Och då har man ju inte tid. Man kan ju bara gå om man vet att det finns något.”

⁵⁸ Nationellt Centrum för svenska som andraspråk (2018).

Sammanfattningsvis finns det utrymme att utveckla lärande genom kulturarvet genom att till exempel ta fram program och begreppslistor för lärare i svenska, svenska som andraspråk, engelska och moderna språk. Det finns också utrymme för tydligare kopplingar till hantverkstraditioner och slöjd. Vidare finns det anledning för museer och arkiv att hålla sig uppdaterade kring de nya läroplanerna som träder i kraft sommaren 2021 och på de krav på faktakunskaper som finns där.

Lärarna efterlyser fler ämnesövergripande visningar och tydligare kommunikation

Många lärare lyfter att det är svårt att få tid för att besöka ett museum och att det skulle underlätta om museerna erbjöd program eller visningar som lärarna kunde använda i flera ämnen. Olika skolämnena har olika mycket tid avsatt i skolans timplan. Till exempel är svenska ett ämne med mycket tid medan historia är ett skolämne med lite tid för ett stort innehåll.

I Riksantikvarieämbetets lärarenkät svarar 28 procent av lärarna att de har besökt ett museum som del i ett ämnesövergripande arbete. Lärare i årskurserna 4–6 är överrepresenterade här. De lärarna undervisar i regel samma klass i flera ämnen vilket underlättar om de vill koppla det de lär sig på museet till flera skolämnena. Få museer erbjuder program som uttalat knyter an till flera ämnen.

Etnografiska museet är ett exempel på ett museum som erbjuder program som knyter an till flera skolämnena samtidigt. På webbsidan kan man läsa att de erbjuder ”pedagogiska program som ger möjlighet att levandegöra undervisningen i Religion, Historia, Samhällskunskap, Musik, Engelska och Svenska”. För gymnasiet erbjuder museet exempelvis ett program som behandlar rasbiologi som knyter an till fyra ämnen: biologi, naturkunskap, historia och samhällskunskap.

Riksantikvarieämbetets fokusgruppsundersökning med lärare visar att lärarna ser museernas kommunikation och marknadsföring som det främsta utvecklingsområdet. Lärarna menar att museerna kan bli bättre på att visa vad som ingår i visningar, tillgängliggöra material och information och bättre på att marknadsföra sina program i god tid i början av terminen. Många lärare önskar att fler museer skulle tillhandahålla material som går att ladda ner och ta del av före eller arbeta med efter en visning. Många efterlyser också möjlighet att prata med den pedagog som ska leda exempelvis en visning för att stämma av sådant som elevernas förkunskaper.

Kulturarvsinstitutionerna kan bli bättre på att visa hur de kan vara relevanta för flera ämnen. Lärare i SO och språk upplever att museerna har en tydlig koppling till läroplan och kursplan, medan andra lärare är mindre positiva. Institutionerna har också en tydligare koppling till skolans kunskapsuppdrag än till skolans värdegrundsuppdrag. I regel är museerna noga med att visa vilka kursplanemål som ingår i en visning

men sämre på att framhålla andra värden som också är viktiga delar av elevernas utbildning.

Riksantikvarieämbetets lärarenkät och andra delar i kartläggningen visar att få museer följer upp och utvärderar sin verksamhet för skolan. De går då miste om ett värdefullt underlag som kan användas för att utveckla verksamheten.

Sammanfattningsvis kan det finnas anledning för kulturarvsinstitutionerna att inkludera flera ämnen i skolprogrammen för att underlätta för lärarna att ta del av verksamheten. Det kan också finnas anledning att se över hur man marknadsför och informerar om sin verksamhet. Framförallt visar dock, denna lärarnas önskelista, på behovet av att samverka med skolan och att involvera lärare i utformningen av verksamheten.

3.1.6 Sammanfattning – Museer och andra kulturarvsinstitutioner kan vara en resurs för skolan

Museer och andra kulturarvsinstitutioner kan vara en pedagogisk resurs för skolan. Med utgångspunkt i skolans styrdokument och i aktuella utmaningar finns det flera ingångar som kan motivera skolväsendet att i högre grad använda museer och arkiv i undervisningen. Kulturarvsinstitutionerna skulle också kunna ge ett värdefullt bidrag till lärarnas kompetensutveckling i framförallt historieundervisningen.

Läroplanerna med kurs- och ämnesplaner, ska ligga till grund för undervisningen och är en garant för att elever i Sverige får en likvärdig utbildning. Från förskolan till gymnasiet anger läroplanerna att eleverna ska få möjlighet att utveckla en delaktighet i det gemensamma kulturarvet.

Museer och arkiv har en särskilt tydlig koppling till historieundervisningen där de kan bidra till att eleverna utvecklar ett historiemedvetande. Inte minst genom att konkretisera abstrakta begrepp som *källkritik* och *historiebruk*.

Genom att erbjuda ett lustfyllt lärande i en alternativ lärmiljö medverkar kulturarvsinstitutionerna till att stimulera en livslång lust att lära. Många museer och arkiv erbjuder program med relevans för elevernas demokratiska fostran genom att belysa värdegrundsfrågor i relation till historiska skeenden och samtida samhällsfenomen.

Svenska museer har en lång tradition av att erbjuda verksamhet för skolelever. Att stärka denna samverkan ytterligare har funnits på den politiska agendan i över hundra år. Under lika lång tid har museerna påtalat att det finns en ojämlikhet i samverkan och att lärarna hindras av bristande tid och styrande krav för utbildningen.

Riksantikvarieämbetets undersökningar, som utgår från lärarnas erfarenheter, blottlägger delvis andra förbättringsområden för att öka samverkan. Alla lärare upplever inte att museerna vänder sig till dem och till deras elever. Lärarna framhåller att museer behöver bli bättre på

att anpassa sin skolverksamhet och känna hela sin målgrupp och deras särskilda behov. Mycket av den samverkan som sker idag är beroende av enskilda lärares och museipedagogers engagemang. Problemet är att det motverkar ambitionen att alla elever ska få utveckla en delaktighet i kulturarvet. Museer och andra kulturarvsinstitutioner behöver bli bättre på att målgruppsanpassa verksamheten så att den lockar en större grupp lärare och elever. Om exempelvis även lärare i särskolan eller slöjdlärare hittar till museerna ökar också andelen elever som får utveckla en delaktighet i det gemensamma kulturarvet.

3.2 Alla elever får inte tillgång till kulturarvet

I det här kapitlet beskrivs de praktiska hinder som finns för samverkan. Många museer, kommuner och regioner arbetar aktivt för att överkomma praktiska hinder och underlätta för skolan att ta del av kulturarvsinstitutionernas verksamhet.

3.2.1 Tid och resurser är avgörande

Den vanligaste orsaken för lärarna att inte nyttja museernas verksamhet är att det är för långt eller krångligt att ta sig till museet och det näst vanligaste skälet är ekonomi.⁵⁹ I Riksantikvarieämbetets lärarenkät får de lärare som inte tar del av museernas verksamhet ange vad som skulle få dem att besöka ett museum med klassen. Gratis transport är den faktor som flest (56 procent) anger. Siffrorna är särskilt höga för lärare som undervisar i yngre åldrar. Bland lärarna som undervisar från förskoleklass till och med årskurs 4 menar ungefär 70 procent av dem som inte tar del av museernas verksamhet att de skulle göra det om det fanns gratis busstransport. Här finns också en skillnad kopplad till var skolan ligger. På landsbygden anger flera lärare det här svarsalternativet.

Lärarnas tidsbrist är också återkommande i underlagen. I enkäten svarar 70 procent av de SO-lärare som inte besökt ett museum de senaste två åren att det beror på att tiden inte räcker till. Det är väl känt på museerna att lärare har ont om tid. Därför är museerna måna om att lärarna ska känna sig trygga med att museibesöket kan täcka delar av undervisningen. Till exempel är många museer noga med att ange vilka mål i läroplanen som en viss visning berör.

Flera kommuner, en del regioner och några enskilda museer erbjuder gratis transporter för skolklasser. Flera museer har också fri entré och gratis verksamhet för skolan. Det varierar lite i svaren men generellt lyfter varken lärare eller museipersonal fram entréavgifter eller kostnader för skolprogram som ett framträdande hinder för samverkan. Samtidigt kan nämnas att Glimmingehus ökade antalet skolbesök med 70 procent

⁵⁹ I Riksantikvarieämbetets lärarenkät anger 46 procent att det är för långt eller krångligt att ta sig till museet och 27 procent anger att orsaken till att de inte tagit del av museernas utbud är att de saknar resurser. En del nämner entréavgifter och fler nämner kostnader för transporter.

när de införde gratis visningar för skolan vilket tyder på att entréavgifter i vissa fall kan ha betydelse.

3.2.2 Geografiska avstånd påverkar elevers tillgång till kulturarvsinstitutionerna

Det råder ojämlika villkor i tillgången till kulturarvsinstitutioner för skolor runt om i landet. Kulturarvsinstitutionerna är i första hand koncentrerade till vissa orter medan skolväsendet har en bredare geografisk täckning. De flesta större museerna ligger i de större städerna och för många skolor i andra delar av landet är det stora geografiska avstånd till närmaste museum.

Centrala museer är ett begrepp som används i Sverige för tretton museiorganisationer, varav nio är statliga myndigheter och fyra är stiftelser med statliga bidrag. De ligger, med några få undantag, alla i Stockholmsområdet. Museerna har enligt riksdagen ett centralt riksintresse och ska därmed finnas till för hela landet. Vidare finns det 23 läns museer i Sverige med uppdrag att nå ut inom sina län. Därtill finns det fler än 80 kommunala museer och många kulturarvsinstitutioner som drivs av ideella krafter i hela landet som erbjuder verksamhet för skolan. Till exempel finns det mer än 2 000 hembygdsföreningar och 1 500 arbetslivsmuseer.⁶⁰ I Riksantikvarieämbetets enkät som över 600 arbetslivsmuseer svarat på anger fler än hälften att de erbjuder verksamhet för skolan eller förskolan.⁶¹ Hembygdsförbundet visar i en undersökning från 2015 att 65 procent av de hembygdsföreningar som svarat på förbundets enkät har haft verksamhet för skolan under de senaste fem åren.

Det har betydelse var kulturarvsinstitutionerna ligger. En majoritet av de skolklasser som besöker museerna kommer från skolor i närområdet. Det gäller alla slags museer. 2017 svarade över 200 museer på frågor om verksamheten för skolan i en enkät från Riksantikvarieämbetet. Alla slags museer, från stora statliga till små arbetslivsmuseer, ingick i urvalet. Enkäten visar att de kommunala museernas skolbesök till 84 procent kom från den egna kommunen. 11 procent kom från andra delar av det egna länet och 5 procent av de besökande skolorna kom från orter utanför det egna länet. För läns museerna var motsvarande siffror 75, 22 och 3 procent och för de centrala museerna 53, 37 och 9 procent. Även de centrala museerna, som har i uppdrag att nå hela landet, får med andra ord väldigt få skolbesök från skolor som ligger längre bort.

Inte heller arkiven och världsarven har en bred geografisk täckning. Det finns inte arkiv med verksamhet för skolan i alla delar av landet och få lärare känner till att det finns verksamhet för skolan på arkiven. Av de cirka 1 900 lärare som svarat på Riksantikvarieämbetets enkät har bara tre procent av lärarna besökt ett arkiv med sin klass. Den verksamhet för

60 <https://www.arbetetsmuseum.se/arbetslivsmuseer/> <https://www.hembygd.se/shf>

61 244 av de svarande har ingen verksamhet för skolan, 316 har verksamhet för antingen skolan eller förskolan. Av dessa har 140 st. enbart verksamhet för skolan.

skolan som finns i anknytning till världsarven riktar sig oftast till skolor i närheten och når i regel inte lärare eller elever i andra delar av landet.

Många museer arbetar aktivt för att nå ut med sin verksamhet. Till exempel utvecklar flera institutioner nu digitalt material för skolan. Många erbjuder också sedan lång tid uppsökande verksamhet och utlån av museilådor. Andra exempel för att nå ut till fler och till målgrupper längre bort är vandringsutställningar och verksamhet i tillfälliga lokaler på nya platser. Den uppsökande verksamheten uppskattas särskilt av förskollärare och lärare i yngre åldrar. Riksantikvarieämbetet har varit med i en förskola i Torsås och i en åldersintegrerad klass med årskurs 1–6 i Fredrika som båda besöktes av länsmuseet i sin region. Förutom praktiska, geografiska aspekter, framhöll såväl förskollärarna som läraren i skolan att det fanns fördelar med att barnen och eleverna var i sin egen trygga miljö. I båda fallen menade också personalen i skolan och förskolan att de inte skulle ha åkt och besökt museet om inte det här alternativet erbjudits.

Flera regioner och många kommuner arbetar också för att stärka samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolan genom att överbrygga geografiska avstånd. Till exempel erbjuder många kommuner gratis busstransporter till museer och andra institutioner och flera kommuner har så kallade kulturgarantier för skolan. Samtidigt är det inte alla regioner, och långt ifrån alla kommuner som har ett särskilt arbete för att stärka samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och skolan. Inom samma region kan till exempel besöken på länsmuseet vara beroende av vilka kommuner som erbjuder gratis transport och vilka som inte gör det.

Det är inte heller säkert att den digitala spridning eller uppsökande verksamhet som enskilda museer erbjuder alltid leder till att fler elever får tillgång till kulturarvsinstitutionerna. Riksantikvarieämbetets enkät visar till exempel att lärare i de större städerna tar del av museernas utbud i större utsträckning än lärare i mindre städer och på landsbygden även när det gäller att utnyttja digitalt material och att låna museilådor. Museipedagogerna menar att det till syvende och sist är upp till enskilda lärare om de vill eller inte vill ta del av museernas utbud. Personberoenden är helt enkelt svårt att komma ifrån också vid uppsökande verksamhet. Endast ett fåtal av museerna i kartläggningen har definierat vilka besöksgrupper de vill nå och Riksantikvarieämbetet har inte stött på några exempel på strategier för att nå olika målgrupper inom skolan.

Sammanfattningsvis finns det en geografisk ojämlikhet som många arbetar för att överbrygga men som ändå är svår att utjämna.

3.2.3 *Få kulturarvsinstitutioner erbjuder digitalt material för skolan*

För dagens lärare finns en uppsjö av webbdistribuerade digitala lärresurser att ta del av och mängder av webbplatser och plattformar.⁶² Det finns plattformar som underhålls av förlag, enskilda lärare, museer, kommuner eller intresseorganisationer. Alla dessa aktörer skapar inte läromedel själva, utan har ibland tagit rollen att sälla och förmedla sådant som kan vara användbart för pedagoger.

Det finns också en omfattande delningskultur bland lärare där pedagoger i skola och förskola skapar och fritt delar läromedel, förslag på lektionsupplägg och så vidare på öppna, sociala plattformar. På Facebook finns till exempel grupper som samlar över 50 000 lärare. Utöver det finns även lokala Facebookgrupper för pedagoger som kan ha stor betydelse för att sprida information och material inom en viss kommun, stad eller region. Kännetecknande för dessa aktörer är att de representerar det "digitala civilsamhället", och har uppstått spontant genom enskilda initiativ.

Kulturarvsinstitutionerna står, med andra ord, inför en ganska väletablerad, fragmenterad och föränderlig marknad för lärresurser. Lärresurserna i sig är också i ständig förändring, både i takt med den generella digitala utvecklingen och i takt med att skolans styrdokument förändras. Material som inte aktivt förvaltas kan därför snabbt bli inaktuellt och oanvändbart.

Svårt att få överblick över kulturarvsinstitutionernas lärresurser

Riksantikvarieämbetets kartläggning visar att de flesta större museer har särskild information riktad till skolan på sina webbplatser. Arkiven har inte material för skolan i samma utsträckning och bland de svenska världsarven har drygt hälften information på sin webbplats som vänder sig till skolor eller förskolor.⁶³

Lärarna i kartläggningen upplever att det är svårt att få överblick över vad som erbjuds digitalt för skolan. På museernas webbplatser kan det vara svårt att hitta information och svårt att förstå vad institutionen kan bidra med till undervisningen. De digitala resurser som är riktade till skolan på kulturarvsinstitutionernas webbplatser är till största delen kopplade till besök på det fysiska museet/arkivet/världsarvet. Till exempel finns information om olika visningar och i vissa fall material som kan användas före och efter ett besök.

62 En "digital lärresurs" är i detta sammanhang ett för skolväsendet relevant material som finns på webben. Till exempel ett digitiserat objekt från en kulturarvsinstitutionens samling, en digital söktjänst eller annan e-tjänst/app, lärarhandledningar, lektionsplaner, elevuppgifter, bilder, video, ljudupptagningar, 3D-modeller med mera.

63 Information tydligt riktad till skola och/eller förskola fanns i februari 2019 på 25 av 26 webbplatser för centrala museer, på samtliga läns museers webbplatser, åtta av elva webbplatser från Riksarkivet/landsarkiv, fem av 15 undersökta övriga arkivwebbplatser, samt nio av 15 världsarvswebbplatser.

Några institutioner erbjuder även digitala resurser som är helt fristående från ett fysiskt besök vid museet eller arkivet. Det kan till exempel vara faktabanker, temawebbplatser eller lektionsplaner som utgår från förskolans/skolans omgivning snarare än museets utställningar.

Minst två centralmuseiorganisationer – Statens historiska museer (SHMM) och Världskulturmuseerna satsar på egna digitala lärplattformar där även andra institutioner kan sprida material såsom digitala lärarhandledningar. Däremot finns ingen central funktion som samlar material och information för skolan från alla kulturarvsinstitutioner.

Det finns också digitala kulturarvsresurser som inte marknadsförs specifikt mot skolan. Till exempel har många museer tjänster för att söka i deras digitaliserade samlingar. Vår kartläggning tyder dock på att det i praktiken är svårt för lärare och förskollärare att hitta och fullt ut använda de resurser som finns.

Fler lärare vill använda material från kulturarvsinstitutionerna

Kartläggningen visar att många lärare och förskollärare överhuvudtaget inte känner till att museer, arkiv och världsarv har digitala resurser, och inte heller vet var de ska leta efter dessa. För att lärare ska kunna använda kulturarvsresurser i undervisningen behöver de dels känna till vilka institutioner som kan ha användbart material dels veta hur de ska hitta materialet.

Två tredjedelar av de lärare och förskollärare som svarade på lärarenkäten anger att de *inte* har använt material som de hämtat via webben från museer och arkiv. Samtidigt uppger 60 procent att de ser ett behov av att använda digitalt material från museer och arkiv i undervisningen. Särskilt lärare upp till årskurs 6 ser behov av sådant material i undervisningen.

Av intervjuerna framgår att lärarna ser kulturarvsinstitutionerna som en outnyttjad potential i det här sammanhanget. De ser behov av både färdigpaketerat material (till exempel färdiga lektionsplaner) och tillgång till kompletterande material (till exempel bilder som illustration). Flera lärare lyfter fram att de som jobbar på museer, arkiv eller världsarv har andra möjligheter att skapa engagemang hos eleverna än vad läraren i klassrummet har. Framförallt menar lärare att digitalt material med lokal förankring skulle kunna användas som ett bra komplement till befintliga läromedel.

Efterfrågan och vanligaste hindren

Behovet och användningen av kulturarvsinformation varierar förstås mycket mellan olika delar av skolväsendet. En förskollärare som vill gå på utflykt i närområdet med en grupp treåringar har en annan utgångspunkt än en gymnasielärare som planerar undervisningen i fysik. Kartläggningen visar också att pedagoger som arbetar i de lägre åldrarna i första hand söker efter material som rör konkreta platser, personer och

föremål, medan det i de högre åldrarna blir allt viktigare med större skeenden, tidsperioder, händelser och liknande – något som förstås åter speglar innehållet i läroplaner och kursplaner, men också elevernas mognad. Även elevernas roll förändras över årskurserna och äldre elever söker mer på egen hand och kan i större utsträckning använda kultur- arvsresurser utan pedagogen som mellanhand.

Lärarna planerar undervisningen utifrån läroplaner och kurs- och ämnesplaner, och kulturarvsinformation behöver därför ha en tydlig koppling till styrdokumentet för att vara lätt att hitta och använda för lärarna.

Det kan finnas en osäkerhet hos lärarna kring hur digitalt tillgäng- liggjort material får användas i undervisningen. Bristfälliga rättighets- märkningar av till exempel fotografier hämmar användningen utanför kulturarvsinstitutionens väggar. Ytterst få institutioner licensierar tyd- ligt sina digitala lärresurser.

En annan faktor att beakta är lärarnas digitala kompetens och att sko- lans tillgång till tekniska lösningar varierar.

Pedagoger på museer och arkiv upplever att digitala lärresurser under- utnyttjas. De efterfrågar framförallt resurser till marknadsföring för att komma tillrätta med det. Kulturarvsinstitutioner prioriterar sällan att arbeta med distanserbjudanden. Genomgående prioriteras de fysiska besöken och det är också de som följs upp av uppdragsgivare och huvud- män samt i den officiella museistatistiken.⁶⁴

Digital kompetens är även ojämnt fördelad inom och mellan kultur- arvsinstitutioner och är personberoende. Det gäller särskilt om det ska publiceras andra format än text och bild som pdf-filer – komplexa digi- tala resurser kräver samarbete mellan många olika personer, både vad gäller utveckling och framtida förvaltning och drift.

3.2.4 Sammanfattning – Alla elever får inte tillgång till kulturarvet

Det finns skolbarn som regelbundet får ta del av museers utbud, som del- tar i workshops på ortens arkiv och som får uppleva den lokala kulturmil- jön under lärarledda aktiviteter. Andras erfarenheter sträcker sig till en eller ett par visningar under hela skoltiden. Alla elever har inte samma till- gång till kulturarvet och den främsta orsaken till det är att praktiska hin- der såsom geografiska avstånd och ekonomi sätter käppar i hjulet.

Lärare som inte tar del av museernas verksamhet anger att det beror på att det är för långt, för krångligt eller för dyrt. Geografisk belägenhet är en av flera faktorer med betydelse för hur skolans uppdrag att göra elev- erna delaktiga i kulturarvet tar form i undervisningen. Majoriteten av de skolklasser som besöker museerna kommer från skolor i närområdet och majoriteten av landets större museer ligger i de större städerna.

64 Siffror kring hur museer prioriterar och följer upp analog och digital verksamhet finns i en nulägesanalys som Riksantikvarieämbetet gjorde 2017-2018. <https://www.raa.se/museer/publikt-arbete/digital-formedling/nulagesanalys-om-museernas-digitala-formedling/>

Många museer, kommuner och regioner arbetar aktivt för att utjämna den ojämlikheten genom att till exempel erbjuda uppsökande verksamhet eller gratis busstransporter.

Kartläggningen visar att det finns en stor potential att utveckla digitalt material som kan användas i undervisningen. Många fler lärare än idag vill använda digitala lärresurser med koppling till kulturarv. Särskilt i yngre årskurser och särskilt material med lokal förankring. Få kulturarvsinstitutioner erbjuder digitalt material för skolan och det som finns är ofta svårt för lärarna att hitta och att använda.

3.3 Tydliga strukturer underlättar samverkan

3.3.1 En fråga för många

Samverkan mellan museer och skolan har varit en politisk fråga i närmare hundra år. I Sverige finns det inte någon nationell lagstiftning som till exempel anger att elever har rätt till ett visst antal museibesök under sin skolgång eller att kulturarvsinstitutioner ska användas som en pedagogisk resurs i skolväsendet. Det innebär dock inte att det saknas styrdokument och instruktioner för en mängd olika aktörer som på olika sätt har, eller skulle kunna ha en roll i arbetet med att underlätta samverkan.

Flera myndigheter har uppdrag med anknytning till frågan

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET är den nationella myndighet i Sverige som leder och stödjer arbetet med att bevara, använda och utveckla kulturarvet. Enligt myndighetens instruktion ska Riksantikvarieämbetet bland annat främja utveckling och samarbete på museiområdet, erbjuda teknik och metodstöd till museer, samt integrera ett barnperspektiv. I detta ingår musei- och kulturarvspedagogik som en del. I och med regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet, att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna, har myndigheten ett långsiktigt uppdrag att främja samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolan.

STATENS SKOLVERK har ansvar att styra och stödja den svenska förskolan, skolan och vuxenutbildningen. Myndigheten ansvarar bland annat för att ta fram kursplaner, ämnesplaner och kunskapskrav. Myndigheten arbetar även med att stödja utveckling och förbättringsarbete i förskolan och skolan. I arbetet med regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet, att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna, ska Skolverket bistå Riksantikvarieämbetet genom att ge synpunkter på de förslag som Riksantikvarieämbetet utarbetar inom ramen för uppdraget och även i arbetet med att sprida material.

STATENS KULTURRÅD har till uppgift att verka för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag och genom andra främjande åtgärder. Myndigheten arbetar bland annat med stöd och utveckling till kultur för barn och unga. Kulturrådet hanterar bidraget Skapande skola som ska ge elever tillgång till kultur och främja att konst och kultur integreras i förskolan och grundskolan. Kulturrådet har även i uppdrag att säkra tillgänglighet i kulturlivet i hela landet. Genom Kultursamverkansmodellen får varje region en samlad summa statliga medel att fördela till regional kulturverksamhet i respektive region. Kulturrådet har tidigare ansvarat för satsningar på museipedagogik och fördelat medel med syftet att främja samverkan mellan skolväsendet, musier och arkiv. Regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna ska genomföras i samverkan med Statens kulturråd.

RIKSARKIVET har särskilt ansvar för den statliga arkivverksamheten och för arkivvården i landet. Myndigheten har i uppdrag att kontrollera den offentliga arkivverksamheten och att ha nationell överblick över arkivfrågorna. Riksarkivet ska i sin verksamhet integrera ett barnperspektiv och även tillgängliggöra arkiven för forskning och annat nyttjande, bland annat genom digitalisering, tjänster för elektronisk tillgång och information om arkiven. Regeringens uppdrag till Riksantikvarieämbetet att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna ska genomföras i samverkan med Riksarkivet.

MYNDIGHETEN FÖR KULTURANALYS är ansvarig myndighet för museistatistiken. Statistiken innehåller uppgifter om museers organisation, personal, ekonomi, samlingar och verksamhet. De av Sveriges museer som ingår i Kulturanalys statistik är samtliga som faller inom ICOM:s museidefinition⁶⁵ och som har anställd personal motsvarande minst en årsarbetskraft. Statistiken inkluderar museernas besöksutveckling – totalt och uppdelat på bl.a. besökare under respektive över 19 år och antal skolbesök. Myndigheten redovisar antal skolbesök per museum men inte exempelvis användning av digitalt material. Det finns heller inga uppgifter om till exempel skolornas geografiska hemvist, inom vilket ämne de besöker museet eller vilken årskurs de går i.

65 The International Council of Museums (ICOM:s) museidefinition lyder: En permanent institution utan vinstintresse som tjänar samhället och dess utveckling, som är öppen för allmänheten, som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut – i studiesyfte, för utbildning och nöje – materiella och immateriella vittnesbörd om människan och hennes omvärld.

Flera regioner arbetar för att främja samverkan

Regionerna är ansvariga för strategiska utvecklingsfrågor och de är huvudmän eller uppdragsgivare för regionala kulturinstitutioner. De är även parter i kultursamverkansmodellen och fördelar statliga medel i linje med de regionala kulturplanerna.

Riksantikvarieämbetet har genomfört en enkät riktad till landets regioner. Majoriteten av regionerna har svarat att de arbetar aktivt med elevers tillgång till museer och andra kulturarvsinstitutioner. De flesta uppger att regionerna har ett samordningsansvar och att samverkan sker inom ramen för kultur på ett mer övergripande plan, där regionala kulturinstitutioner ingår.

Flera regioner uppger att barnkultur är ett särskilt område inom deras arbete och flera har strävansmål om att alla regionalt finansierade kulturarvsinstitutioner ska ha minst 25 procent barn och unga som besökare. Vissa uppger att de arbetar särskilt med kulturarvet som ett eget område.

Det förekommer att regioner ger särskilda projektmedel till skolpedagogiska projekt hos kulturarvsinstitutioner eller utvecklingsbidrag till enskilda kommuner för att arbeta med kultur för skolan. Det finns även exempel på regioner som tillhandahåller webbsidor där lärare kan söka efter lokalt historiskt källmaterial.

Det finns områden i landet där regionen erbjuder subventionerade eller fria transporter till aktiviteter. I Hallands län finns till exempel ett mobilitetsstöd som innebär att skolor får kostnaden för busstransporter ersatta i efterhand. I Kalmar län erbjuds alla kommuner en kulturresa per läsår och klass och i Region Jämtland/Härjedalen har samtliga grundskole- och gymnasieelever i alla kommuner utom en tillgång till fria bussresor inom hela regionen.

I enkätsvaren lyfter regionerna fram samma utvecklingsområden som återkommer i kartläggningen på alla nivåer. Det handlar om geografiska avstånd och lärarnas bristande tid. I svaren nämns också att kommunerna har en försämrad ekonomi och även att det är svårt att påverka samverkan i hela regionen när vissa kommuner kan välja att till exempel tillhandahålla kulturgarantier eller gratis transporter för elever medan andra inte gör det.

Många kommuner arbetar med att främja samverkan

Kommunerna är huvudmän för skolan och även för kommunala museer.⁶⁶ Det innebär att de har stora möjligheter att påverka frågan om elevers tillgång till kulturarvet via museer och andra kulturarvsinstitu-

⁶⁶ I undersökningen framkommer inga exempel på fristående skolhuvudmän som har satsat särskilt på att främja samverkan mellan kulturarvssektorn och skolan. Det innebär inte att det inte kan finnas sådana exempel. Det framgår inte heller i undersökningen om även fristående skolor i en kommun får ta del av till exempel subventionerade bussresor. Så kallade kulturgarantier är avsedda för de kommunala skolorna.

tioner genom att till exempel avsätta pengar till främjande initiativ så som gratis transporter eller särskilda kulturgarantier.⁶⁷

En genomgång av kommuners kulturplaner och informationen på kommunala webbplatser visar att vissa kommuner har ett arbete för att främja samverkan mellan skolan och kulturarvsinstitutionerna medan andra inte har det. Bilden bekräftas i en enkät riktad till landets läns- museer där Riksantikvarieämbetet ställde frågor om kommuners arbete med frågan.⁶⁸ Museerna anger att skolor i kommuner där det finns kulturgarantier med avsatt finansiering tar del av verksamheten i större utsträckning. Detsamma gäller de skolor som kan ta del av subventionerade transporter för resor.

Enligt uppgift från Region Skåne 2017 har ungefär 60 procent av landets kommuner någon form av kulturgarantier för skolan. Få av dessa omfattar dock museibesök eller kulturarv överhuvudtaget. Tierps kommun är ett exempel på en kommun som har en kulturgaranti som omfattar kulturarv. Inom kommunens modell, Kulturarvstrappan, säkras att elever i varje årskurs under sin skoltid får besöka olika kulturarvsplatser så som lokala museer och vallonbruk. I Östergötland har alla kommuner kulturgarantier och några av dessa omfattar museibesök. I Kalmar län har ungefär hälften av kommunerna kulturgarantier där kulturarv ingår medan Jönköpings län enbart har en kommun som har inkluderat kulturarv i sin kulturgaranti. Det finns också regioner där kommunerna saknar kulturgarantier helt. Dalarna, Värmland och Västernorrland är exempel på regioner där få eller inga kommuner har tagit fram kulturgarantier för skolan.

3.3.2 Skapande skola-bidraget har ingen betydande roll i nuvarande utformning

Skapande skola är ett statsbidrag som infördes 2008 för att öka elevers möjligheter att möta professionell konst och kultur.⁶⁹ Stödet administreras av Statens Kulturråd och omfattar konst och kultur i olika former för elever från förskolan till årskurs 9. Bidraget skiljer sig från liknande stödsystem i andra länder genom att medlen lämnas till skolans huvudmän och inte direkt till kultursektorn.

Bidrag kan lämnas till projekt inom scenkonst, litteratur, visuell konst, arkitektur, design, konsthantverk, film, media, hemslöjd samt arkiv- och museiverksamhet.⁷⁰ Av förordningen framgår att bidraget kan användas för att köpa in professionell kulturverksamhet, att genomföra insatser

67 60 procent av landets kommuner erbjuder någon form av kulturgarantier enligt uppgift från 2017: <https://utveckling.skane.se/om-regional-utveckling/nyheter1/kultur/2017/region-skanes-kulturpalett-2017-till-kulturpedagogiska-enheten/>

68 Svarefrekvensen är 50 procent och svaren representerar samarbete med 171 av Sveriges 290 kommuner.

69 Bidragssystemet Skapande skola regleras i förordning (2007:1436) om statsbidrag till kulturell verksamhet i skolan. Statens kulturråd har närmare reglerat tillämpningen genom Riktlinjer för statsbidrag till Skapande skola, kulturell verksamhet i skolan.

70 Förordning (2007:1436).

som främjar barnens och elevernas eget skapande som en del i undervisningen, och för insatser som främjar en långsiktig samverkan mellan skolan och kulturlivets parter. Med kulturlivets parter avses enligt regelverket aktörer som bedriver professionell kulturverksamhet inom konstnärliga genrer samt kulturinstitutioner på lokal, regional och nationell nivå.

Områdena litteratur, teater, konst och dans är de vanligaste aktiviteter som stödet används för. Museer och arkiv ligger på åttonde plats och används av cirka 40 procent av skolhuvudmännen. För gruppen förskolor är det bara cirka 8 procent av huvudmännen som arbetat med museer eller arkiv.⁷¹ Museerna hör samtidigt till de kulturinstitutioner som ökade sin andel insatser gentemot skolorna allra mest när bidraget infördes. När satsningen inleddes 2008 uppgav 29 procent av bidragsmottagarna att de samarbetat med ett museum. År 2011 var den andelen 53 procent. Bidraget tycks alltså under de tre första åren ha haft en reell betydelse när det gäller att öka samverkan mellan skola och kulturarv.

I takt med att Skapande skolas målgrupp har vuxit har det, enligt Kulturrådet, funnits ett behov av att förtydliga bidragets syfte.⁷² Det innebär att Kulturrådet gjort bedömningen att kulturaktörer behöver ha utbildning inom ett konstområde för att vara aktuella för bidraget. Museipedagoger som har utbildning inom exempelvis kulturhistoria är enligt denna tolkning inte en professionell kulturaktör.⁷³ Museiverksamhet kan fortfarande komma i fråga för Skapande skola-bidrag så länge kraven på elevens eget skapande och kravet på en professionell aktör inom ett konstområde uppfylls. Det är med andra ord möjligt, men svårare än tidigare, för skolor att använda Skapande skola-bidraget i samverkansprojekt med museer. Det kräver att antingen skolan eller museet behöver hålla ihop ett projekt med tre parter.

Tidigare utvärderingar av Skapande skola

Skapande skola har utvärderats i flera utredningar och rapporter. Till exempel publicerade Myndigheten för Kulturanalys 2012 rapporten *Skapande skola. En kalejdoskopisk reform och dess praktik*.⁷⁴ I rapporten undersöks Skapande skola utifrån aspekter som är kopplade till dess politiska målsättningar. Slutsatsen är att politikområdena kulturpolitik och skolpolitik gemensamt behöver fördjupa vad som är målsättningen med Skapande skola.

Under 2016 publicerades rapporten *Fördjupad utvärdering av statsbidraget Skapande skola*⁷⁵ av forskare vid Lunds universitet. I rapporten undersöks om kommuner har minskat sina åtaganden vad gäller kul-

71 För läsåret 2018/2019 beviljades totalt 406 skolhuvudmän bidrag.

72 Samtal med Kulturrådet.

73 Statens kulturråd har dock uppgett att det pågår ett arbete med att utvärdera och utveckla tillämpningen av regelverket och att definitionen kan komma att ändras.

74 Myndigheten för kulturanalys 2012.

75 Lindqvist och Blomgren (2016) *Fördjupad utvärdering av statsbidraget Skapande skola*.

tur för barn och unga respektive kultur i skolan efter införandet av Skapande skola-bidraget. Rapporten tar även upp frågan om offentliga institutioner och offentligt stödda verksamheter har en konkurrensfördel vad gäller Skapande skola jämfört med andra typer av kulturaktörer. I rapporten konstateras att det är svårt att få fram statistik om insatser för kultur riktad mot barn och unga. Det finns dock inget som tyder på att resurserna för kultur för barn och unga/skolelever skulle ha minskat sedan Skapande skola infördes.

Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik, NCK, har undersökt hur museernas verksamhet påverkats av bidraget. 2014 utvärderade de bidragets betydelse för relationen mellan skolan och museerna i rapporten *En omtolkad kultursatsning. Museerna och Skapande skola*.⁷⁶ I den redovisas en studie av hur fem museer arbetat med Skapande skola-projekt. Studien visar att få museer utarbetade helt nya program inom Skapande skola utifrån skolans önskemål. Även om museerna i studien har dragit lärdomar av sina samarbeten med skolan så framgår det samtidigt att såväl skolorna som museerna i studien redan hade väl upparbetade kontakter och en fungerande samverkan vid sidan av och före Skapande skola.

Regeringen gav i mars 2019 Statens kulturråd i uppdrag att genomföra en översyn av hur statsbidraget till kulturell verksamhet i skolan, Skapande skola, kan utvecklas i syfte att nå fler och nya grupper av barn och unga. I rapporten *Översyn av Skapande skola. En analys av bidragets utvecklingsbehov* presenteras en analys av orsakerna till att mindre kommuner och friskolor inte söker medel i samma utsträckning som större kommuner respektive kommunala skolor. Studien uppmärksammade flera utmaningar med bidragets utformning. Dessa gäller riktat stöd till små fristående och kommunala huvudmän, den ökade målgruppen och att bidragets syfte behöver förtydligas.

3.3.3 Tydligare struktur i övriga Norden

Norge

Den kulturelle skolesekken är den norska motsvarigheten till Skapande skola-bidraget. Syftet med bidraget är att skolelever i Norge ska få uppleva professionell konst och kultur. Till skillnad från det svenska systemet innefattar bidraget en garanti. Alla elever i Norge får ta del av, i snitt, 3,3 besök om året inom *Den kulturelle skolesekken*. Bidraget omfattar sex utpekade kulturområden: film, kulturarv, litteratur, musik, scenkonst och visuell konst. Avsikten är att skolor ska arbeta med samtliga kulturformer och att alla elever ska möta alla sex kulturformer under sin skolgång.

Den kulturelle skolesekken är ett samarbete mellan Kulturdepartementet och Kunnskapsdepartementet tillsammans med Norges fylkeskommuner och kommuner. Det betyder att systemet sker i samverkan mellan

76 Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (2014).

kultur- och utbildningssektorn på nationell, regional och lokal nivå och inkluderar alla skolor i landet. Fylkeskommunen har ansvar för regional samordning och för att erbjuda olika program. Kommunerna har också möjligheten att utveckla egna program lokalt.

Den kulturelle skolesekken förvaltas av *Kulturtanken* som har ett nationellt ansvar för att hantera, kvalitetssäkra och utveckla systemet. Förutom att vara ett nationellt samordnande organ bidrar *Kulturtanken* med kunskap om skolans läroplaner och med att utveckla en gemensam förståelse och engagemang mellan konst-, kultur- och skolväsendet.

Danmark

I Danmark arbetar "*Skoletjenesten – Videncenter for eksterne læringsmiljøer*" med att inspirera lärare i hela Danmark att bedriva undervisning i andra miljöer än klassrummet. Verksamheten började redan på 1970-talet, men fick ett uppsving i och med 2013 års skolreform då det skrevs in i skollagen och läroplanen att elever i förskolan, grundskolan och gymnasiet ska ha tillgång till andra miljöer än klassrummet under sin skolgång, "*Åben skole*". Genom *Åben skole* ska eleverna få möta ämnesexperter med specialkompetens och koppling till forskning och få uppleva andra lärmiljöer.

Skoletjenesten samarbetar med kulturhistoriska museer, konstmuseer, science centers, teatrar och konserthus. Här finns även representanter från civilsamhället och föreningslivet såsom lokalhistoriska föreningar och scouterna. Huvudansvaret för att eleverna kommer ut på museerna ligger på de enskilda skolorna som enligt lag ska samarbeta med museer och andra aktörer. Även kommunerna är skyldiga att skapa ramar som underlättar samarbete mellan skolorna och kulturarvsinstitutioner, föreningar och civilsamhället.

Skoletjenesten har en central funktion som är placerad i Köpenhamn. I samband med den nya skollagen etablerade Kultur- och Barn- och Undervisningsministeriet ett nätverk, Nationalt netværk af skoletjenester, som organiseras i projektform genom *Skoletjenesten*. Det består av regionala koordinatörer och kommunala konsulenter och når hela Danmark. Idag har i stort sett alla kommuner en eller flera konsulenter anställda med *Åben skole* som särskilt ansvarsområde. I varje kommun finns det en lokal koordinatör som är anställd av *Skoletjenesten*. Dessutom har *Åben skole* regionala och lokala konsulenter som är anställda av kommunerna. Dessa samarbetar för att anordna *Åben skole*aktiviteter och för att samla och föra ut all den kunskap som produceras över hela landet och som samlas och sammanställs av *Skoletjenesten* centralt. På kulturinstitutionerna finns det tjänster som är tillsatta för att utveckla och driva *skoletjenesten*aktiviteter. Det ser lite olika ut i landet, men den vanligaste finansieringsmodellen är att sådana tjänster finansieras till hälften av institutionen själv och till hälften via *Skoletjenesten*s kommunala medel.

Skoletjenesten delar inte ut några medel till projekt, och det finns inte heller statliga medel avsatta till projekten i Åben skole. Kommunerna kan själva välja att skjuta till pengar till enskilda projekt. Kommuner kan också bidra genom att finansiera busstransporter och entréavgifter (statliga museer har ett uttalat uppdrag att erbjuda skolelever gratis verksamhet). 66 procent av alla kommuner skjuter till pengar, och 50 procent betalar skolornas transporter. Budgeten kan variera från flera miljoner till några hundra tusen kronor beroende på kommunens storlek och hur den politiska sammansättningen i kommunen ser ut.⁷⁷

Finland

I Finland tar den statliga myndigheten Utbildningsstyrelsen fram de huvudsakliga riktlinjerna och målen i läroplanen. Därefter tar också varje kommun fram en egen läroplan baserad på dessa. I läroplanen anges att eleverna har rätt till externa läromiljöer. I praktiken är det dock upp till kommuner och skolor hur de vill utnyttja museerna i sitt arbete. 2016 fick Finland en ny läroplan som lägger stor vikt vid ämnesövergripande undervisning, elevdeltagande och praktiska moment. I läroplanen lyfts kulturhistoriska miljöer och museer som viktiga läromiljöer men också som delaktiga i att ge eleverna möjlighet att nå målen.

Ungefär en tredjedel av Finlands kommuner har en egen plan för *kulturfosttran*. Där tar kommunen eller regionen fram mål för hur kultur-, konst- och kulturarvs-pedagogik ska användas som en del i undervisningen. Planen ska garantera alla barn och unga i kommunen eller regionen en likvärdig möjlighet att bekanta sig med den lokala kulturen och gäller för både grundskolan och förskolan.

3.3.4 Mer utvecklade samverkan inom naturvetenskap och teknik.

Det finns exempel utanför kulturarvssektorn på etablerade samarbetsformer som möjliggör för externa aktörer att bidra till elevernas lärande och till lärarnas fortbildning. Science centers och naturskolor är två etablerade verksamheter med tydliga ramar för samverkan.⁷⁸

Science centers

Science centers syftar till att skapa intresse och engagemang för teknik och naturvetenskap. Det övergripande målet är att bidra till Sveriges vision om att ha en konkurrenskraft på teknikområdet. Verksamheten vid science centers sker i nära samarbete med forskning och näringsliv. Av Sveriges 20 science centers får 16 stycken dela på över 25 miljoner kronor i ett särskilt statsstöd från Skolverket för att vara en resurs för skolan. Varje år besöker 350 000 elever verksamheterna genom olika skol-

⁷⁷ Skoletjenestens årsberetning 2017 – 18 s. 14f. (Hvordan arbejder kommunene med Åben skole? En national kortlægning 2019 s. 4ff).

⁷⁸ Det finns även exempel på formaliserad samverkan mellan Skolverket och kulturarvsinstitutioner. Till exempel Forum för levande historia. Ofta rör det sig då om särskilda projekt.

program. De digitala lärresurser som tillhandahålls till lärare är gratis och följer läroplanen och kurs- och ämnesplanerna. Förutom läromedel för olika ämnen och årskurser så erbjuder institutionerna lärarhandledning och fortbildningar för lärare. Sammantaget får cirka 24 000 lärare och pedagoger fortbildning i teknik, naturvetenskap och matematik via science centers varje år.

Det finns ett flertal utvärderingar och uppföljningar som alla visar att besök på science centers ökar elevernas intresse för naturvetenskap och teknik, påverkar attityder och värderingar samt val av yrkesinriktning.⁷⁹

Naturum och Naturskolor

Naturum är en utställningshall placerad i ett naturområde, tänkt att fungera som en port till den kringliggande naturen. Naturrummen ska ge kunskap och förståelse för naturen och inspirera till upptäckter i den. Förutom utställningar har *Naturum* även publik verksamhet så som guidningar, föreläsningar, temakvällar med mera.

Varumärket *Naturum* ägs av Naturvårdsverket som även tillhandahåller riktlinjer för hur arbetet ska bedrivas. I Sverige finns 33 *Naturum* över hela landet som samtliga erbjuder verksamhet för skolan. Under 2018 besökte 35 000 skolelever i Sverige *naturum* tillsammans med sin klass.⁸⁰ Verksamheten finansieras av huvudmannen, som kan vara en region, en kommun eller en stiftelse.

Naturskolor erbjuder utomhuspedagogik för skolan. Naturskolan är oftast en kommunal verksamhet och fungerar som en resurs för pedagoger i skolor och förskolor. Till Naturskolan kommer barn och elever för att uppleva och inhämta kunskap i natur- och kulturmiljö. Naturskolan kan också besöka enskilda skolor och förskolor och bedriva den utomhuspedagogiska verksamheten på gården eller i skolans närmiljö. Målet är att det utomhuspedagogiska arbetssättet ska spridas och bli en naturlig del av skolans och förskolans verksamhet och ett komplement till inomhusundervisningen. Därför riktar naturskolorna sig också direkt till lärarna och pedagogerna i förskolan. Genom kursverksamhet, nätverk och inspirationsträffar sprider de idéer, metoder och material som underlättar för pedagogerna att ta steget ut med sin grupp.

Det finns cirka 90 *Naturskolor* i landet. Alla *Naturskolor* i Sverige är samlade i Naturskoleföreningen som är en intresseorganisation som arbetar för att främja utvecklingen av utomhuspedagogik i Sverige.

Via webbplatsen gillanaturen.se och Naturhistoriska riksmuseet erbjuds läroplansanpassat skolmaterial och lärarhandledning inom olika ämnen. Där kan lärare själva ta med material för naturvägledning inom och utanför klassrummet.

79 <https://fssc.se/gor-skillnad/>

80 Naturvårdsverket.

3.3.5 Sammanfattning – Tydliga strukturer underlättar samverkan

För att samverkan ska kunna fungera behövs strukturer som på olika vis underlättar och möjliggör samarbete. Om elevers tillgång till kulturarvsinstitutionerna dessutom ska öka från nuvarande läge kommer det att kräva en utveckling på flera nivåer i styrkedjan. Ett flertal myndigheter har uppdrag som inkluderar möjligheter att främja, underlätta och synliggöra frågan utifrån olika infallsvinklar. Många regioner och kommuner arbetar redan aktivt för att elever ska få ta del av kulturarvet men många gör det samtidigt inte.

Andra nordiska länder har modeller som skiljer sig från den svenska. Framförallt för att utbildnings- och kultursektorn gemensamt ansvarar för att se till att det sker en samverkan på området. Andra intressanta skillnader är till exempel att det norska bidraget innefattar en elevgaranti. Dessutom ingår kulturarv som ett av flera kulturområden och likställs därmed med andra kulturella yttringar. I Sverige är det istället ovanligt att kulturarv ingår i exempelvis kommunala kulturgarantier. Den danska modellen har ett tydligt fokus på externa läromiljöer och därtill en skollagstiftning som ger eleverna rätt att möta extern kompetens och andra miljöer i utbildningen.

I Finland lägger läroplanen stor vikt vid ämnesövergripande undervisning, elevdeltagande och praktiska moment. Kulturhistoriska miljöer och museer lyfts som viktiga läromiljöer som kan bidra till att eleverna når målen för utbildningen. Ungefär en tredjedel av Finlands kommuner har en lokal plan för *kulturfostran* med mål för hur kultur-, konst- och kulturarvspedagogik ska användas som del i undervisningen.

3.4 Arkiven är en underutnyttjad resurs för skolväsendet

Riksarkivet har tagit fram en separat rapport där kartläggningen av arkivens arbete mot skolan presenteras i sin helhet.⁸¹ I rapporten ger Riksarkivet förslag på åtgärder som kan stimulera utvecklingen på området och bidra till att fler elever får möjlighet att ta del av verksamheten på arkiven.

Arkivens uppdrag och framväxt

De senaste 25 åren har många arkivinstitutioner intagit en mer aktiv hållning gentemot sina användare. Om arkiven ska vara en resurs för alla, förutsätter det att människor känner till dem och att de får hjälp att hitta i arkiven och förstå vad informationen kan användas till. Detta utåtriktade arbete kallas ibland arkivpedagogik och riktar sig delvis mot skolan.⁸² Av de 206 arkiv som svarat på vår enkät hade 51 samverkat aktivt med skolan.

⁸¹ <https://www.raa.se/tag/skoluppdraget/>

⁸² Arkivpedagogik är ett område inom arkivverksamheten där man på ett metodiskt sätt arbetar med att möjliggöra lärande om och genom arkiv. På ett aktivt sätt kommuniceras arkivens syfte, funktion och innehåll genom t ex visningar, föreläsningar, kurser, workshops, och diskussionsforum.

Arkivens historia skiljer sig också från museernas. Museiväsendet växte fram som del i ett nationellt och regionalt identitetsbygge, i dialog och kommunikation med den breda publiken och med skolorna. När arkiv under 1990-talet började samverka med skolan innebar det istället en förändring i relationen till användarna. Den objektivitet i förhållande till materialen som arkiven eftersträvade fungerade inte i relation till skolan. Tvärtom behövde arkivarier göra medvetna urval bland handlingarna för att inspirera både elever och andra grupper som sökte sig till arkiven för att lära sig nya saker.

Den del av arkivpedagogiken som vänder sig till skolan utgår ifrån ett skolperspektiv och har vuxit fram i nära samarbete med lärare. På så vis har innehållet kunnat anpassas efter skolornas kunskapsmål.⁸³ Det går inte att formellt utbilda sig till arkivpedagog även om det ibland förekommer inslag av arkivpedagogik i arkivutbildningarna.⁸⁴

Arkivens pedagogiska verksamhet nämns i utredningar och betänkanden sedan tre decennier tillbaka. 1988 kom den första statliga utredningen av arkiven, *Öppenhet och minne*, som satte användandet snarare än bevarandet i centrum.⁸⁵ Utredarna konstaterade att arkiven, mot bakgrund av utvecklingen av IT, ett ökat bevarandeintresse och engagemang i svensk historia borde kunna fungera som lokala centrum för kultur vid sidan av till exempel bibliotek och museer. Samtidigt föreslogs även en mer effektiv spridning och marknadsföring av information om arkiven.⁸⁶ I utredningen *Arkiv för alla* (2002) tog begreppet arkivpedagogik plats i det statliga utredningsmaterialet.⁸⁷

Kort därefter, 2004, beslutade regeringen i propositionen *Arkivfrågor* att tillsätta ett nationellt uppdrag inom området arkivpedagogik.⁸⁸ Riksarkivet och landsarkiven fick i uppdrag att själva, utifrån tillgängliga resurser, besluta om i vilken form förstärkningen skulle implementeras.⁸⁹ Skånes arkivförbund blev de som genomförde uppdraget under perioden 2006–2008. Skånes arkivförbund delade in uppdraget i fyra övergripande målsättningar. Det handlade om att befästa det arkivpedagogiska arbetet som en naturlig del av arkivens vardag, att utveckla ett arkivpedagogiskt forum, att verka för att arkivpedagogiken skulle få en plats inom ramen för arkiv- och lärarutbildningar samt att arbeta för ökad samverkan mellan ABM-institutioner, kulturarvspedagoger och skola.⁹⁰

83 Skånes arkivförbund (2009) *Slutrapport. Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006–2008*, Skånes arkivförbund: Lund, s. 20.

84 För en diskussion av arkivpedagogikens representation i arkivutbildningarna se Bergsland, Annika (2013) passim.

85 Åström Iko (2003) I allmänhetens tjänst. Arkivverket, tillgängliggörandet och brukarna. Arkiv, samhälle och forskning, 2003:1, s. 33.

86 SOU 1988: 11, *Öppenhet och minne*, s. 11 och 14.

87 Se även Sjögren (2013), *Arkiv och lärande*. Nordisk Arkivnyt 2013:4, s. 179.

88 Regeringens proposition 2004:05/124, *Arkivfrågor*, s. 8.

89 Regeringens proposition 2004:05/124, s. 8.

90 Skånes arkivförbund (2009) s. 6–7.

I arkivutredningen 2019 beskrivs ett ökat intresse för arkivpedagogiken. De skäl som anges är dels att arkivinstitutionerna behöver följa de krav som ställs på verksamheterna som får medel genom kultursamverkansmodellen dels att det kommer färre besökare till läsesalarna när vissa delar av arkiven finns tillgängliga digitalt. Arkivinstitutionerna uppger, enligt betänkandet, att de har sett ett behov av att ge den fysiska platsen en annan funktion och verksamheten en annan inriktning.⁹¹

Förutom nämnda uppdrag och skrivningar i utredningar och propositioner, finns det inget tydligt uppdrag till arkiven att bedriva pedagogiskt arbete gentemot skolan.⁹² Frågan om arkivens uppdrag att arbeta mot skolan har visat sig vara föremål för tolkning. Av enkäten framgår att ungefär hälften av de arkiv som har verksamhet för skolan anser att de också har ett uttryckt uppdrag att arbeta med skolan. Den andra hälften svarar att det inte finns ett sådant uppdrag.

Form och omfattning för verksamheten idag

Ungefär en fjärdedel av landets arkiv har verksamhet för skolan. Enkelt sammanfattat är det fler statliga och enskilda arkiv som har skolsamverkan än som inte har det. För kommunala och regionala arkiv är förhållandet det omvända och på många orter saknas samverkan mellan skola och arkiv helt.⁹³

Visningar för skolklasser är den vanligaste verksamheten. Andra vanliga aktiviteter är workshops med fokus på användandet av historiska källor och publicering av text och bild som kan användas av skolan.

Samverkan med gymnasiet är vanligast och nästan en tredjedel av arkiven erbjuder enbart verksamhet för gymnasieskolan. Det är också relativt vanligt att arkiven vänder sig till årskurserna 7–9 medan samverkan med elever i de lägre årskurserna, förskolan och särskolan hör till ovanligheterna.

I Riksantikvarieämbetets lärarenkät framgår att 75 procent av lärarna inte kände till något närliggande arkiv. 3 procent av lärarna uppgav att de hade besökt ett arkiv inom ramen för undervisningen medan 5 procent av lärarna hade använt digitalt material. Lärare i svenska är de som allra oftast besökt arkiv. Det är en tendens som återfinns i förhållande till alla kulturarvsinstitutionerna och som också framkommer i andra studier. En förklaring kan vara att svenska är ett brett ämne i skolan med stora möjligheter till varierad undervisning och mycket undervisningstid i jämförelse med exempelvis historia.⁹⁴ SO-lärarna är ändå den grupp i undersökningen som mest frekvent använder digitalt material från arki-

⁹¹ Sid 163–164 2019.

⁹² Riksarkivet ska till exempel integrera ett barnperspektiv i sin verksamhet och även tillgängliggöra arkiven för forskning och annat nyttjande, bl.a. genom digitalisering, tjänster för elektronisk tillgång och information om arkiven. Förordning (2009:1593) med instruktion för Riksarkivet.

⁹³ Se Riksarkivets rapport för exakta siffror.

⁹⁴ Garanterad undervisningstid i ämnet svenska är 1490 timmar i grundskolan. Motsvarande siffra för historia är 75 timmar för en elevs hela skoltid från årskurs 1–9 .

ven. Bland dem uppger 16 procent att de använt digitalt material. Det framgår inte i enkätsvaren vilket SO-ämne som läraren undervisar i.

En majoritet av de lärare som har tagit del av arkivens utbud de senaste två åren svarade att det bidragit till att uppfylla målen och kunskapskraven i läroplanen. Gymnasielärare är de som mest framhåller arkivens relevans i förhållande till läroplanen (87 procent). I förhållande till ämne svarar lärare i svenska och i svars-kategorin "SO" oftast att arkiven bidrar till måluppfyllelse.

I de mer kvalitativt inriktade underlagen, intervjuer och en mindre lärarenkät, framträder en ännu nöjdare grupp lärare. Övningar i källkritik är det som lärarna framhåller mest. Historielärare på gymnasiet använder ord som "ovärderligt" och trycker på äktheten i jämförelse med övningar i läroböcker. Flera lärare värdesätter också den lokala förankring som arkiven kan bidra med till historieundervisningen. Arkiven som en viktig samhällsinstitution återkommer också i lärarintervjuer och enkäten.

Arkivens marknadsföring gentemot skolan

För att skola och arkiv ska mötas krävs att lärare känner till och förstår vad arkiven kan erbjuda och på vilket sätt verksamheten är relevant för just deras elever. Bland arkiven i undersökningen är den vanligaste formen av marknadsföring digitala och analoga utskick till skolor och lärare. Lika vanligt är det att lägga ut information på egen webb. Marknadsföring via sociala medier förekommer också relativt frekvent, liksom att information sprids via personliga kontakter.

Flera arkiv anger i enkäten att de medvetet väljer bort marknadsföring gentemot skolan. De menar att de helt enkelt inte skulle kunna ta emot alla de förfrågningar som det skulle generera. Såväl enskilda arkiv som regionala-, kommunala- och arkiv med statliga huvudmän beskriver att de väljer att vända sig till samma skolor eller samma nätverk av lärare, år efter år för att slippa hamna i ett läge där de måste säga nej till skolor.

Faktorer som gynnar utveckling

En närmare granskning av enkätsvaren visar att det finns gemensamma faktorer hos de arkiv som arbetar mest aktivt mot skolan. I Riksarkivets rapport lyfter författaren fram 15 arkiv som en särskild subgrupp i analysen. De här arkiven har ökat sin verksamhet för skolan de senaste tio åren och har en jämförelsevis stor skolverksamhet. De arbetar mot fler skolformer och årskurser och erbjuder ett större utbud av aktiviteter. Arkiven i den så kallade subgruppen anger i högre grad än övriga arkiv att samverkan med skolan är en fråga som prioriteras av ledningen på arkivet.

De 15 arkiven som arbetar mest mot skolan utmärker sig genom att i högre grad ha:

- Fokus på läroplanerna i planeringen av verksamheten.
- Regelbundet följa upp och utvärdera verksamheten.
- I högre grad ha extern finansiering av verksamheten.
- I högre grad ha skapat kontaktytor med lärare genom bland annat fortbildningsdagar för lärare.
- I högre grad ha utbildade lärare anställda i verksamheten.

3.4.1 Sammanfattning – Arkiv är en underutnyttjad resurs för skolväsendet

Arkiven är en underutnyttjad resurs för skolväsendet. Den pedagogiska verksamheten vid arkiven har utvecklats i nära samarbete med lärare. På så vis har innehållet kunnat anpassas efter skolans kurs- och ämnesplaner. Lärarna upplever att besök på arkiven utgör ett värdefullt bidrag till undervisningen. Särskilt moment som aktiverar eleverna, till exempel workshops med fokus på källkritik. Lärare värdesätter också den lokala förankringen liksom arkivens roll som samhällsinstitution.

Ungefär en fjärdedel av landets arkiv erbjuder verksamhet för skolan. Det innebär drygt ett femtiotal institutioner. Många orter saknar med andra ord arkiv med skolverksamhet och få elever kommer i kontakt med ett arkiv under utbildningen. Flera av de arkiv som erbjuder verksamhet för skolan gör det dessutom i en begränsad skala och det förekommer att arkiv medvetet undviker marknadsföring av skolprogram eftersom det skulle innebära fler förfrågningar än de har resurser för.

3.5 Världsarven kan vara en resurs för skolan

I det här kapitlet beskrivs hur världsarven arbetar mot skolan idag och hur samverkan har utvecklats över tid. I regeringens uppdrag ingår att särskilt analysera hur världsarven kan tas tillvara som en resurs för skolväsendet. Riksantikvarieämbetet har också tagit fram en världsarvsstrategi och en handlingsplan för strategins genomförande i dialog med berörda aktörer. I denna ingår även att utveckla kommunikation med skolan.

Världsarven och utbildningsuppdraget

I Sverige finns 15 av världens drygt 1000 världsarv som är kulturarv, naturarv eller en kombination av de två. Sverige ratificerade Unescos världsarvskonvention 1985 och åtog sig då samtidigt att sprida information om och att undervisa om världsarv i skolan. De flesta världsarv har

idag någon form av verksamhet riktad mot skolan men förutsättningarna skiljer sig åt.⁹⁵

Världsarven i Sverige har olika ägare och förvaltare, både statliga och privata. Dessa har ansvar för information och utåtriktat arbete kring världsarvet och är därför i första hand de som arbetar med pedagogik. Därutöver delas ansvaret för att förvalta världsarven av flera myndigheter och organisationer, bland annat Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Länsstyrelser och kommuner samt Svenska Unescorådet. Det finns också olika nationella, nordiska och internationella organisationer som arbetar med världsarvsfrågor.⁹⁶

Konventionens artikel 27 behandlar det så kallade utbildningsuppdraget. Varje stat åtar sig att sträva efter att stärka sina medborgares uppskattning av, och respekt för, de världsarv som de förvaltar, i synnerhet genom utbildnings- och informationsprogram. Regeringen har konstaterat att Sverige i och med anslutningen till konventionen bland annat har åtagit sig att undervisa om världsarv genom skolorna.⁹⁷ Inledningsvis var det framförallt Svenska Unescorådet som arbetade med det kunskaphöjande uppdraget gentemot skolorna.⁹⁸ De tog fram en lärarhandledning och skolmaterial utifrån en engelsk förlaga 2003.⁹⁹ Unescorådet ordnade även konferenser och fortbildning för lärare och bildade ett skolnätverk.

Unesco Associated Schools Project Network (ASP-net) är ett nätverk av skolor som etablerades på 1950-talet för att länka samman utbildningsinstitutioner världen över som en del av den fredstanke som ligger bakom bildandet av Unesco.¹⁰⁰ Globalt finns mer än 11500 skolor i 182 länder anslutna till nätverket. I Sverige har begreppet världsarvsskolor uppkommit. Världsarvsskolor är ofta knutna till ett specifikt världsarv och bedriver undervisning om världsarven och världsarvskonventionen. På central nivå ligger ansvaret för ASP-net på Svenska Unescorådet.

Det finns ingångar i skolans styrdokument som motiverar samverkan med världsarven

Det är en viktig uppgift för skolan att ge eleverna överblick och sammanhang. Läroplanen anger att all undervisning i grundskolan ska anlägga vissa övergripande perspektiv:

95 Sverige förvaltar 15 världsarv: Drottningholm, Ekerö; Birka och Hovgården, Ekerö; Engelsbergs bruk, Fagersta; Hällristningsområdet i Tanum; Skogskyrkogården, Stockholm; Hansestaden Visby, Gotland; Lapponia, Lappland; Gammelstads kyrkstad, Luleå; Örlogsstaden Karlskrona; Södra Ölands odlingslandskap; Höga Kusten, Ångermanland; Falun och Kopparbergslagen; Grimeton radiostation, Varberg; Struves meridianbåge; Hälsingegårdarna.

96 Se Riksantikvarieämbetets handlingsplan för en redogörelse av ansvar och roller gällande världsarvsarbetet.

97 Skr. 2001/02:171, s. 8.

98 Skr. 2001/02:171, s. 10.

99 Svenska Unescorådet, 2003, *Världsarv i unga händer*. Översättning från den engelska förlagan *World Heritage in Young Hands* som gavs ut av Unesco 1998.

100 https://aspnet.unesco.org/en-us/Pages/About_the_network.aspx

Ett *historiskt perspektiv* ska ge eleverna möjlighet att utveckla en förståelse för samtiden och en beredskap inför framtiden samt utveckla sin förmåga till dynamiskt tänkande.

Ett *miljöperspektiv* ger möjligheter både att ta ansvar för den miljö som eleverna själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och globala miljöfrågor. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling.

Ett *internationellt perspektiv* är, enligt läroplanen, viktigt för att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang och för att skapa internationell solidaritet samt för att leva i ett samhälle med täta kontakter över kultur- och nationsgränser. Det internationella perspektivet innebär också att utveckla förståelse för den kulturella mångfalden inom landet.¹⁰¹

Även i enskilda ämnen, som historia, samhällskunskap, religionskunskap, geografi med flera finns kopplingar till de teman som kan behandlas vid de svenska världsarven. Det finns också program i gymnasieskolan, som till exempel hotell och turismprogrammet och naturbruksprogrammet, som kan ha enskilda kurser med särskild anknytning till frågorna.

Få elever kommer i kontakt med världsarv under sin skoltid

Alla världsarv utom ett erbjuder verksamhet för skolan i någon utsträckning idag.¹⁰² Några världsarv uppger att skolverksamheten är anpassad efter skolans läroplaner.¹⁰³ Alla världsarv har inte egna pedagoger men de flesta kan erbjuda elever möte med pedagogisk personal i samarbete med ett museum eller någon annan aktör. Hälsingegårdarna är det enda av de svenska världsarven som erbjuder digitalt material för skolan. Sju av världsarven har inte någon riktad information till skolan på sin webbplats. På flera webbplatser framgår det alltså inte att det finns särskilda visningar eller annan verksamhet som passar in i skolans undervisning.

Utbudet för skolan kretsar ofta kring frågor som kopplas till världsarvets miljö – bronsålder vid Tanum, landhöjning vid Höga Kusten eller kommunikation vid Grimeton. I flera av skolprogrammen ingår också information om vad ett världsarv är och vad som gör det unikt. Några världsarv inkluderar mer globala teman i sina skolprogram och låter det enskilda världsarvet bli en lokal ingång till frågor om fredsbevarande arbete eller hållbar utveckling.

Riksantikvarieämbetets enkät visar att endast 14 procent av lärarna har besökt eller använt sig av material från ett världsarv i undervisningen. Dubbelt så många anger att de har behandlat världsarv som en

¹⁰¹ Lgr 11. Skolans uppdrag.

¹⁰² Struves meridianbåge saknar material eller verksamhet för skolan men ett utvecklingsarbete pågår inom ramen för ett transnationellt utvecklingsprojekt – Tornedalen 2020.

¹⁰³ Exempelvis Grimeton och Höga kusten.

del i undervisningen. Med andra ord har hälften av lärarna inte använt något material från de svenska världsarven i samband med att de har behandlat världsarv i undervisningen.

För flera av världsarven är det svårt att göra uppskattningar av antalet besökare. Några världsarv består av byggnader, andra av hela stads-kärnor och ytterligare andra av stora landområden som ibland, men inte alltid, har någon form av besökscentrum. Baserat på de svar som världsarven uppgett i enkäten framgår att antalet skolbesök varierar mellan något enstaka till hundra skolklasser per år.¹⁰⁴ Som jämförelse kan nämnas att ett genomsnittligt länsmuseum, grovt uppskattat, har besök från cirka 160 skolklasser per år. Två av världsarven, Falun och Södra Öland, ingår i arrangemang som garanterar att samtliga skolelever i kommunen kommer i kontakt med världsarvet under sin skolgång.

Det varierar hur utvecklad den pedagogiska verksamheten är vid de olika världsarven

Pedagogiskt arbete vid de svenska världsarven har pågått sedan starten och varierat i omfattning och intensitet. Exempelvis hölls en av de första internationella träffarna inom i ASP-net, International World Heritage Youth Forum, i Karlskrona 2001. I samband med detta översattes Unescos lärarhandledning (World Heritage in Young Hands eller "The Kit") till svenska av Unescorådet. I materialet beskrivs världsarvspedagogik (eller världsarvsutbildning) som syftande till att "bekräfta identitet, ömsesidig respekt, dialog, enighet i mångfald, solidaritet och positivt samspel mellan världens kulturer."¹⁰⁵ Materialet är avsett att användas i alla skolämnen. Sedan detta material, som får anses vara grunden i det som internationellt kallas World Heritage Learning, gavs ut har den pedagogiska verksamheten vid de svenska världsarven utvecklats olika mycket.

Två världsarv, Höga kusten och Grimeton, uppger att de har egen pedagogisk personal och elva världsarv kan i samarbete med museum, turistbyrå eller andra aktörer erbjuda skolprogram med pedagogisk personal. Vid några världsarv, exempelvis Södra Ölands odlingslandskap, pågår också projekt för att öka kompetensen hos guider vid besöksmål och utbildning av elevguider.

När det gäller det egna arbetet med pedagogiken har de olika världsarven kommit olika långt. Vissa har redan utvecklade program, framtagna med målgrupperna och i dialog med lärare.¹⁰⁶ Andra världsarv är i färd med att utveckla sin pedagogiska verksamhet. Några tar fram nytt pedagogiskt material och andra utvecklar befintligt material för skolan.¹⁰⁷

104 För de världsarv som för statistik över skolbesök redovisas denna statistik också på olika sätt, antingen i antal skolklasser eller antal skolelever. Det framgår inte av statistiken om den endast omfattar skolklasser som bokat besök och träffat personal från världsarvet eller också skolklasser som besökt världsarvet på eget initiativ med sin lärare.

105 Svenska Unescorådet. 2003. *Världsarv i unga händer*, s. 15.

106 Exempelvis Grimeton.

107 Till exempel Karlskrona och Hälsingegårdarna.

Det finns värden som är unika för världsarven

Samma praktiska hinder kring transporter, tid och resurser finns vid alla slags kulturarvsinstitutioner. Företrädarna för världsarven beskriver också i liknande ordalag som pedagoger vid museer och arkiv behoven av utveckling i relation till skolans läroplaner och kurs- och ämnesplaner.

I inledningen till Unescos utbildningsmaterial riktat till lärare beskrivs världsarvens särdrag: "Varje objekt har ett universellt värde och utgör en omistlig del av vår gemensamma civilisation. Varje objekt som hotas eller förstörs representerar en oersättlig förlust för hela mänskligheten."¹⁰⁸ Världsarvens unika värden för skolan kan dock beskrivas på flera sätt. I den finska världsarvsstrategin till exempel blir världsarvspedagogik en del av ett globalt sammanhang: "Världsarvsfostran kan ses som en del av fostran i globalt tänkande, och ingår i den meningen i världsmedborgarens etiska, kulturella och ekosociala kompetens."¹⁰⁹

Det här är de två vanligaste sätten att beskriva världsarvens pedagogiska värde – som avstamp för diskussioner om bevarandefrågor eller som ingångar till globala frågor om fred och internationellt samarbete. Båda de här ingångarna finns också i de svenska världsarvens verksamhet för skolan.

Bevarandefrågor berörs till exempel på Drottningholm i ett program för lågstadiet som rör begreppen arv och kulturarv och i Marinmuseums program om Östersjön och förutsättningarna för att bevara skeppsvrak.¹¹⁰

Globala aspekter och frågor som fred, förståelse för andra kulturer och internationellt samarbete ingår till exempel i program vid Grimeton och vid Marinmuseum i Karlskrona. Marinmuseum har utvecklat ett program kring de globala hållbarhetsmålen, Agenda 2030. Här har världsarvet bedömts ha en unik potential att förmedla kunskap om de tre hållbarhetsaspekterna (social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet).¹¹¹ Marinmuseum har upplevt en stor efterfrågan från lärare på program som behandlar just frågor om global hållbarhet och Agenda 2030.

Flera världsarv lyfter också kopplingen mellan det lokala och det globala. Världsarvskontexten ger en möjlighet att utgå från det som är unikt och lokalt och spåren av det som hänt på den egna platsen genom historien. Detta ger sedan en naturlig ingång till diskussioner om andra världsarv och de berättelser som omger dem. Flera svenska världsarv inkluderar andra världsarv i sin undervisning, bland annat Karlskrona som samarbetar med världsarven runt Östersjön. Grimeton har låtit elever använda tekniken på radiostationen för att kommunicera med elever i andra delar av världen och Höga kusten har anordnat lektioner där yngre elever får bygga modeller av andra världsarv.¹¹²

¹⁰⁸ Svenska Unescorådet. 2003. Världsarv i unga händer, s. 13.

¹⁰⁹ Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2015:14. *Vårt gemensamma arv, Nationell världsarvsstrategi 2015–2025*, s. 60.

¹¹⁰ Intervjuer med Drottningholm respektive Marinmuseum.

¹¹¹ Intervju med Marinmuseum.

¹¹² Intervjuer med Karlskrona, Grimeton och Höga kusten.

Hälsingegårdarna beskriver världsarvspedagogiken som en trappa där yngre elever framförallt möter det "egna" världsarvet och de äldre eleverna också tar del av de globala aspekterna av världsarv.

Lärare som besökt världsarven lyfter fram delvis andra värden än företrädarna för världsarven

Riksantikvarieämbetet har intervjuat totalt åtta lärare som undervisar olika årskurser i olika delar av landet. Gemensamt är att de nyligen har besökt något av världsarven, Birka, Höga kusten, Grimeton eller Södra Ölands odlingslandskap.

I detta begränsade underlag finns tre tydliga tendenser. Den första är att de hinder som finns för skolan att ta del av världsarvens verksamhet har samma praktiska karaktär som de hinder som finns för samverkan med andra kulturarvsinstitutioner. Den andra tendensen är att lärare bekräftar att det finns fina exempel på väl utvecklad och varaktigt samarbete mellan världsarv och närliggande skolor. Samarbeten som, enligt lärarna, bidrar till elevernas lärande och blir ett tydligt inslag i undervisningen. Den tredje tendensen är att de lärare som har genomfört enstaka besök vid världsarven inte ser platsens status som just världsarv som någonting framträdande.

Många världsarv har väl utvecklade samarbeten med skolor som ligger nära världsarvet. Två exempel på samarbeten som institutionaliserats finns på Södra Öland och vid Höga kusten. På södra Öland är det kommunen som står bakom och på Höga kusten är det ett samarbete genom naturrum. De lärare och den rektor vi pratar med lyfter fram elevernas lokala förankring och stolthet över bygden men också värdet i att återkomma till samma ställe flera år.

På Öland berättar en lärare i årskurs 2 att hela skolan arbetar tematiskt med utgångspunkt i Alvaret. Skolan anordnar ofta sådana teman för alla årskurser i samband med terminsstarten i augusti. Det skapar en gemenskap och samhörighet för elever i olika årskurser och för nyinflyttade såväl som för dem som bott på ön i generationer. Läraren pratar om ett gemensamt ägande som skapar respekt för naturen och en naturlig koppling såväl bakåt som framåt i tiden. Just på Öland har eleverna verkligen involverats. Yngre elever har fått vara med och ta fram utställningar som visats för allmänheten och äldre elever har fått genomföra egna visningar i världsarvet.

Riksantikvarieämbetet intervjuar en rektor från en skola i närheten av Höga kusten. Skolan har lagt upp ett program med olika teman för varje årskurs med koppling till världsarvet. Dessa följer årskursernas kursplaner och utvecklas i takt med elevernas mognad och ålder så att årskurs 1 till exempel har tema årstider medan årskurs 5 läser om det marina ekosystemet och årskurs 6 behandlar sextonhundratalet ur ett lokalt perspektiv.

Det lokala sträcker sig dock inte så långt. Medan eleverna på södra Öland använder Alvaret som ett andra klassrum åker eleverna från norra Öland eller från fastlandet kanske inte dit under hela sin skoltid, enligt den intervjuade läraren. Även på Höga kusten funderar lärarna över den lokala förankringen. En av de lärare som intervjuas sammanfattar det som: *Bor man inte nära känns det nog inte lika viktigt. Samtidigt, varför har vi världsarv?*

Flera av de lärare som intervjuats har besökt världsarvet eftersom det passar in i undervisningen, är ett trevligt utflyktsmål och ligger på ett behändigt avstånd. De uppskattar dess värden, men upplever inte att dess status som just världsarv haft någon framträdande betydelse. Det är samtidigt tydligt att det inte heller var förväntningar som lärarna hade innan.

3.5.1 Sammanfattning – Världsarven kan vara en resurs för skolan

Världsarven kan vara en resurs för skolan. Enligt Unescos världsarvs-konvention ska uppskattningen och respekten för världsarven stärkas genom utbildnings- och informationsprogram. Det finns också ingångar i skolans styrdokument som motiverar samverkan med världsarven.

Alla världsarv utom ett erbjuder verksamhet för skolan i någon utsträckning idag. Förutom de specifika värden som vart och ett av världsarven har, så tar skolprogrammen ofta upp mer allmänna frågor om bevarande samt kopplingar mellan det lokala och det globala.

Få lärare har besökt eller använt material från ett världsarv trots att ungefär en tredjedel av lärarna i enkäten anger att de har behandlat världsarv som en del i undervisningen. Flera världsarv har långvariga samarbeten med närliggande skolor. Bland lärare som reser längre för att besöka ett världsarv är det inte nödvändigtvis på grund av platsens status som just världsarv.

4. Avslutande reflektion

Kulturarvsinstitutionerna har en viktig roll

Tidigare studier visar att kulturavet kan bidra till förståelse för samtiden och till gemenskap mellan människor.¹¹³ Därför är det viktigt att alla barn och unga, oavsett bakgrund eller geografisk hemvist, får tillgång till kulturavet.

Genom utbildningen ska elever få möjlighet att utveckla en delaktighet i det gemensamma kulturavet. Det ska ge en trygg identitet och stärka förmågan att leva sig in i andra människors villkor och värderingsgrunder. Samtidigt visar undersökningar att barn tenderar att se historien som fast och given, snarare än som någonting som påverkas av hur man ser på den och vilka frågor man ställer.

Verksamheten på museer och arkiv kan möjliggöra för elever att uppfatta historia som en pågående process, som de själva berörs av och deltar i. De får erfara att kulturarv inte bara är "saker från förr". Kulturarv är också de processer som skapar våra föreställningar om ett föremål eller en arkivhandling. Att bidra till sådana insikter är att samtidigt bidra till elevernas demokratiska fostran.

I dag har en större andel elever än någonsin tidigare föräldrar som vuxit upp utanför landets gränser och/eller egna erfarenheter från andra länder och kulturer. Det innebär, bland mycket annat, en större mångfald av språkkunskaper och historiska referenser i klassrummen. I förlängningen även en flerstämmighet i relation till det kulturarv som förvaltas på museer, arkiv och världsarv. Kulturarv kan dock användas med syftet att exkludera istället för att inkludera människor. Det är ytterligare en anledning till att det är viktigt att fler elever får ta del av kulturarvet via museer, arkiv och världsarv.

I propositionen *Kulturarvspolitik* konstaterar regeringen att kulturarvsinstitutioner, utöver att fungera som alternativa lärandemiljöer, har en viktig uppgift i att tillhandahålla mötesplatser för öppna diskussioner om konst, historia och samhällsfrågor.¹¹⁴ I propositionen hänvisas till det stora förtroendet som kulturarvsinstitutionerna åtnjuter i breda grupper tack vare den kunskap de besitter. Samtidigt finns en antydning om att det handlar om en delvis slumrande potential. Regeringen betonar att kulturarvsinstitutionerna behöver bli mer aktiva i offentliga diskussioner och debatter och att de behöver bli mer aktiva i att skapa egna arenor och mötesplatser för samtal.

Det finns få gemensamma rum där offentliga samtal kan föras. Samtidigt har likvärdigheten i skolan minskat i takt med en ökad segre-

¹¹³ Det visar tidigare studier bland annat från Riksantikvarieämbetet. Till exempel Riksantikvarieämbetets medborgarenkät 2016. Återgiven i *Räkna med kulturarvet* 2017.

¹¹⁴ Prop. 2016/2017:116 *Kulturarvspolitik*, s. 70–78.

gation i samhället. Skolan är inte längre en mötesplats för barn och unga med olika bakgrund. Skolverket har under de senaste åren återkommande uppmärksammat skolsegregationen som en av skolväsendets största utmaningar – ”en ödesfråga” enligt myndigheten.¹¹⁵ Skolor har blivit alltmer uppdelade utifrån elevernas socioekonomiska bakgrund. Förutom att det påverkar elevers resultat i skolan lyfter myndigheten även andra risker med skolsegregation, såsom en negativ påverkan på den sociala sammanhållningen i samhället.

Många av de museianställda som Riksantikvarieämbetet intervjuat runt om i landet menar att elever i glesbygden och elever i socialt utsatta områden besöker museerna mer sällan. Det här är en upplevelse hos dem och ingenting som följs upp i besöksstatistik på institutionerna eller på övergripande nationell nivå. Bilden bekräftas dock delvis i Riksantikvarieämbetets lärarenkät där lärare i glesbygd i regel inte tar del av kulturarvsinstitutionernas utbud. I intervjuer och fokusgrupper med lärare framträder också en bild av att andra lärare inte tar ”stökiga elevgrupper” till museerna. I samtliga underlag framträder en bild av att elever i särskolan inte tar del av utbudet på museer och arkiv särskilt ofta. Sammantaget kan det finnas anledning att fundera över vilka barn som får möjlighet att utveckla en delaktighet i det gemensamma kulturarvet och på vad som krävs för att inkludera fler.

Även om kulturarvsinstitutioner inte kan ta ansvar för skolans ”ödesfråga” så finns det goda möjligheter för landets kulturarvsinstitutioner att bidra, inte bara till det elever har rätt till genom sin utbildning, utan till den sociala sammanhållningen i samhället. Barn och unga är en tydlig målgrupp i de kulturpolitiska målen och frågan om att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna har varit en fråga i nära 100 år. Med andra ord är det angeläget att alla elever får ta del av det gemensamma kulturarvet på kulturarvsinstitutionerna.

Förslag och framåtblick

Det krävs engagemang från både skolans, kulturarvsinstitutionernas och politikens håll för att främja samverkan på ett sätt som får effekt för många. Erfarenheterna från uppdraget visar att det inte räcker med att förändra en enskild faktor för att samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende ska stärkas i hela landet. För att åstadkomma en långsiktig förändring behöver frågan behandlas ur flera olika perspektiv och inkludera aktörer på alla nivåer från både utbildnings- och kulturarvssektorn.

Riksantikvarieämbetet kommer att fortsätta arbeta för att kulturarvsinstitutionerna ska vara en resurs för skolan som bidrar till att elever

¹¹⁵ Skolverket (2018). Kartläggning av huvudmäns arbete med att motverka skolsegregation. (https://www.skolverket.se/sitevision/proxy/publikationer/svid12_5dfec44715d-35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf3959.pdf?k=3959) hämtad: 2019-03-13.

utvecklar delaktighet i det gemensamma kulturarvet. I det ingår att alla elever, oavsett geografisk hemvist eller skolform, får möta och använda kulturarvet i sitt lärande.

Riksantikvarieämbetet fortsätter att bidra med kunskap och stimulera till utveckling genom att: ta fram och sprida kunskapsunderlag, samverka med andra myndigheter, erbjuda konkret stöd till kulturarvsinstitutioner samt att bidra till erfarenhetsutbyte genom att erbjuda en plattform för dialog.

Uppdraget anger att nyckelorden för utveckling på området är samverkan, dialog och erfarenhetsutbyte. Mellan lärare och pedagoger, museichefer och skolhuvudmän liksom mellan och inom myndigheter, regioner och kommuner.

Det betyder att vi är många tillsammans som kan bidra till att alla elever får tillgång till kulturarvsinstitutionerna.

Praktiska hinder är den vanligaste orsaken till att lärare inte tar del av kulturarvsinstitutionernas utbud. Det varierar över landet och inom varje region vilka resurser skolan har för att till exempel besöka museer. Det finns goda exempel på insatser i kommuner och regioner som haft betydelse för samverkan med skolan och som kan inspirera andra att arbeta med frågan.

Enskilda institutioner kan också utveckla sitt arbete med att nå ut till fler. Till exempel skulle många kunna utveckla strategier och måldokument för arbetet med att nå ut geografiskt med digitalt material eller uppsökande verksamhet. Många museer arbetar aktivt för att nå skolor på distans, men i kartläggningen finns inga exempel på tydliga målgruppsanalyser som ligger till grund för val av metoder.

För att kulturarvsinstitutionernas potential som pedagogisk resurs ska utvecklas till fullo och komma så många elever som möjligt till godo krävs också diskussioner på alla nivåer kring hur kulturarvsinstitutionerna värderas som pedagogisk resurs för skolan och vilka förväntningar som följer med det.

Betydelsen av alternativa lärmiljöer är ett viktigt argument för museer och andra kulturarvsinstitutioner som vill framhålla sin betydelse för skolväsendet. Vikten av att lära utanför klassrummet lyfts fram i till exempel den finska och den danska läroplanen vilket ger ytterligare incitament för skolan att samverka med museer och arkiv. I de svenska läroplanerna beskrivs däremot inte kulturarvsinstitutioner som ett pedagogiskt komplement till klassrumsundervisning.

Genom det här regeringsuppdraget finns dock förväntningar på att kulturarvsinstitutionerna ska bidra med rent pedagogiska värden. Frågan behöver därför diskuteras, definieras och beforskas i svensk kontext. Inte minst är det viktigt att skolektorn är med och definierar vilken betydelse de ser och vilka förväntningar de har på museer och arkiv att vara alternativa lärmiljöer och en pedagogisk resurs i undervisningen.

Med utgångspunkt i den här kartläggningen skulle kulturarvsinstitutionerna till exempel kunna stärka sin roll som pedagogisk resurs för skolan genom att i högre grad erbjuda fortbildningar för lärare inom humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Det finns också utrymme att utveckla kopplingarna till värdegrundsfrågor och skolans demokratiuppdrag. Sist men inte minst är det viktigt att inte glömma det värdefulla i att aktivera eleverna och att bidra med någonting roligt och annorlunda till deras utbildning.

5. Referenser

5.1 Förteckning över delundersökningar inom uppdraget

5.1.1 Kartläggningar av skolans förutsättningar

Enkätundersökning av lärares och förskolelärares erfarenheter av verksamhet för skolan vid kulturarvsinstitutionerna

Undersökningen består av en enkät som skickades till 5 000 slumpmässigt utvalda lärare och förskollärare i hela landet. Enkäten genomfördes i januari 2019 av Statistiska centralbyrån (SCB) och besvarades av cirka 1 900 personer.

Syftet med undersökningen var att få en bred bild av hur stor andel av lärarna inom olika skolformer som tar del av kulturarvsinstitutionernas verksamhet, vilka hinder som finns för samverkan, i vilken utsträckning kulturarvsinstitutionernas verksamhet bidrar till elevernas lärande samt vilka skillnader som finns i relation till geografiska avstånd till kulturarvsinstitutionerna.

Viktigaste resultat

- Praktiska hinder så som transporter och ekonomi är de största hindren för lärare att ta del av museer och andra institutioner.
- Lärare i språk och SO-ämnena tar del av kulturarvsinstitutionerna i högre grad än andra.
- Lärarna i storstäderna tar del av museernas utbud i högre utsträckning än andra. Det gäller inte bara fysiska besök utan även till exempel digitalt material.
- Museerna följer sällan upp sin verksamhet genom att låta lärare utvärdera museibesök efteråt.
- Få lärare känner till verksamheten för skolan vid arkiv eller vid världsarven.

Fokusgruppsundersökning om museernas verksamhet för skolan med lärare och förskollärare.

Undersökningen genomfördes med sju fokusgrupper med lärare från olika skolformer: förskolan, årskurs 1–5, årskurs 6–9, gymnasieskolan samt en grupp med lärare från både grund- och gymnasieskolan. Fokusgrupperna hölls i februari och mars 2019 i Stockholm, Västerås och Malmö.

Syftet med undersökningen var att få kunskap om hur lärare från olika skolformer upplever de program som museerna tagit fram riktade till skolan. Undersökningen gav också underlag för internt utvecklingsarbete till de deltagande museernas arbete med skolan. Varje museum

fick en egen skriftlig sammanfattning av lärarnas feedback till deras verksamhet. Totalt ingick sex museer och 42 lärare i undersökningen. Undersökningen genomfördes av konsultfirman Stelacon.

Viktigaste resultat

- Lärarna upplevde att museerna kan bli bättre på att informera om sin verksamhet.
- Lärarna efterfrågade expertkompetens, alternativa upplägg som kan komplettera undervisningen och en närmare dialog med museerna.
- Praktiska hinder så som transporter och ekonomi lyftes som de främsta hindren för lärarna att använda museerna som en del i undervisningen.
- Många lärare efterlyste material som de kan arbeta med i klassrummet före och efter ett museibesök.

Genomgång av forskning och aktuella utmaningar i skolan. Möjligheterna för skolväsendet att samarbeta med kulturarvsinstitutionerna

Det här är en undersökning utifrån tidigare publicerat material som beskriver möjliga ingångar i samverkan från skolans perspektiv. Det finns tre centrala ingångar: *skolans uppdrag och målen för skolväsendet, forskning och beprövad erfarenhet* samt *aktuella utmaningar i skolan*.

Syftet är att beskriva strategiskt viktiga områden där skolväsendet kan stärkas av att samverka med kulturarvsinstitutionerna. Underlaget har till syfte att identifiera och analysera potentiella vinster för skolan att samverka med kulturarvsinstitutioner. Undersökningen har genomförts av konsultfirman Vilna.

Viktigaste resultat

Underlaget identifierar fyra områden för samverkan med relevans för skolan:

- Stimulera en livslång lust att lära.
- Bidra till att öka elevernas måluppfyllelse.
- Ge förskollärare och lärare kompetensutveckling på vetenskaplig grund.
- Utgöra en mötesplats för att motverka segregation.

Intervjuer med lärare som besökt museer och arkiv samt intervjuer med historielärare.

Inom ramen för uppdraget har Riksantikvarieämbetet intervjuat flera lärare. Ibland på plats i museet eller på arkivet och ibland på telefon efteråt. I undersökningen ingår även sex intervjuer med lärare i historia. Dessa har fokuserat särskilt på museernas och arkivens roll i historieundervisningen.

Syftet var att få en djupare förståelse för vilken betydelse kulturarvsinstitutionernas verksamhet kan ha i undervisningen.

Viktigaste resultat

- Lärare i exempelvis svenska, samhällskunskap och fysik kan beskriva hur besök på kulturarvsinstitutioner bidrar till deras undervisning och till elevernas lärande.
- Särskilt i relation till begreppen historiebruk och källkritik kan museer och arkiv bidra till undervisningen.

Forskningsammanställning: Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – en forskningsammanställning

Forskningsöversikt med fokus på svenska förhållanden och på forskning som beskriver samarbete mellan skolväsende och kulturarvsinstitutioner i forskningen de senaste 20 åren. Genomfördes av Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik, NCK. Syftet är att ge en aktuell forskningsöversikt i ämnet.

Viktigaste resultat

- Det finns mer forskning om museer än om andra kulturarvsinstitutioner.
- Det finns mer forskning om grundskolan än om andra skolformer.
- Forskningsöversikten delar upp forskningsfältet i fyra discipliner: kulturmiljöpedagogik, museipedagogik, arkivpedagogik och konstpedagogik.
- Kulturarvsinstitutionerna ska vara en resurs för skolan men skolan har inget uppdrag att bruka kulturarvsinstitutionerna som resurs i undervisningen.
- Skola och kulturliv har olika syn på begreppen kunskap och kultur.
- Museernas kunskap om skolornas läroplaner har vuxit under senare år.
- Kulturarvsinstitutionerna kan bidra till att eleverna får en ökad delaktighet i, och medvetenhet om det gemensamma kulturarvet.

Undersökning av hur lärare använder digitala resurser i undervisningen

Undersökningen består av frågor om digitalt material för skolan i lärarenkäten som 1 900 lärare svarade på, intervjuer och workshops med lärare samt omvärldsbevakning inom fältet. Syftet var att förstå hur skolan använder digitala lärresurser idag, samt om det finns behov av att utveckla dessa lärresurser för att kulturarvsinformation ska användas i större utsträckning i skolan.

Viktigaste resultat

- Det finns behov av olika typer av lärresurser.
- Digitala lärresurser behöver vara hittbara.
- Det behöver vara tydligt hur lärresurserna underlättar för pedagogen.
- Lärresurserna behöver vara anpassade till läroplanerna och kunna anpassas till individuella lärsituationer.
- Digitala lärresurser bör utvecklas med hänsyn till skolans digitala mognad.

Kartläggning av lärares erfarenheter av att använda arkiv i undervisningen

Undersökningen består av två enkäter riktade till lärare. Den ena enkäten riktar sig till lärare som besökt arkiv inom ramen för undervisningen. Urvalet består av kontakter från arkiven. Den andra enkäten är den lärarenkät som Riksantikvarieämbetet har låtit genomföra som 1 900 lärare svarade på. Där finns särskilda frågor om arkiv. Syftet var att undersöka hur de lärare som tagit del av verksamhet vid arkiven upplevde att det bidrog till undervisningen och elevernas måluppfyllelse.

Viktigaste resultat

- De lärare som tagit del av verksamhet vid arkiven är mycket nöjda och upplever att det i hög grad bidrar till undervisningen och bidrar till elevernas måluppfyllelse.
- Få lärare känner till arkivens verksamhet för skolan.

Kartläggning av lärares erfarenheter av att använda världsarv i undervisningen

Undersökningen består av intervjuer med lärare som besökt världsarv samt av frågor om världsarv i lärarenkäten som 1 900 lärare svarade på.

Syftet var att undersöka hur de lärare som tagit del av verksamhet vid världsarven upplevde att det bidrog till undervisningen och elevernas måluppfyllelse.

Viktigaste resultat

- Få lärare besöker ett världsarv inom ramen för undervisningen.
- De lärare och skolor som besöker världsarven ligger ofta nära geografiskt.
- Rollen som världsarv är inte framträdande för lärarna. Man besöker vanligtvis platsen för dess natur- eller kulturhistoriska värden.

5.1.2 Kartläggningar av kulturarvsinstitutionernas förutsättningar

Kartläggning av museernas arbete för att möta skolans behov i alla ämnen och årskurser samt museers arbete med att nå ut till skolor på geografiskt avstånd

Intervjuer med medarbetare på 31 museer.¹¹⁶ Även intervjuer med lärare och med personal på arkiv och vid världsarv. Syftet var att undersöka hur museer, arkiv, världsarv och lärare arbetar i relation till de tre mål som tagits fram för arbetet med uppdraget.

Viktigaste resultat

- Många museer har ett aktivt arbete för att möta skolor som ligger långt ifrån museet. Särskilt läns museer jobbar för att nå hela länet. Till exempel bedriver flera uppsökande verksamhet, tillhandahåller digitalt material och hyr ut museilådor.
- En del museer har skolprogram för andra skolämnen än de samhällsorienterande. Exempelvis fysik, teknik och svenska. Få museer erbjuder program med ämnesövergripande innehåll.

Kartläggning av besöksstatistik för skolan

Undersökningen består av en enkät som besvarades av 211 museer. Enkäten genomfördes 2017. Alla slags museer, från stora statliga till små arbetslivsmuseer, ingår i urvalet. Syftet med frågorna i undersökningen var att ta reda på vilka lärare som besöker museerna och hur lång den geografiska räckvidden för museerna är.

Viktigaste resultat

- Få besökare från förskolan och särskolan.
- Få museer har en särskilt utformad digital förmedling av museets verksamhet för skolor.
- En majoritet av de besökande skolklasserna kommer från skolor i närområdet.

Kartläggning av institutionernas digitala material för skolan

Genomgång av digitalt material för skolan på museers, arkivs och världsarvs webbplatser. I genomgången ingick 10 centrala museer, 11 läns museer, 15 världsarv och 28 arkiv.

Syftet var att få en överblick över i vilken utsträckning institutionerna har digital information riktad till skolan. Sammanställningen säger inget om kvaliteten på materialet eller hur användbart det är för pedagoger, bara om digitalt material marknadsförs mot pedagoger eller inte.

¹¹⁶ Se lista över vilka museer som ingått i undersökningen i slutet av den här rapporten.

Viktigaste resultat

- Information tydligt riktad till skola och/eller förskola fanns i februari 2019 på 25 av 26 webbplatser för centrala museer, på samtliga läns museers webbplatser, åtta av elva webbplatser från Riksarkivet/landsarkiv, fem av 15 undersökta övriga arkivwebbplatser, samt nio av 15 världsarvswebbplatser.

Kartläggning av museernas verksamhet för förskolan, grundsärskolan och gymnasiesärskolan.

Genomgång av 100 museers webbplatser. Syftet var att undersöka informationen på museernas webbplatser till förskollärare och lärare i grund- och gymnasiesärskolan.

Viktigaste resultat

- Hälften av museerna anger att de har verksamhet för förskolan. Oftast för barn i förskolans sista år, förskoleklass och första året i lägstadiet.
- Få (13 stycken) museer anger särskilt att de har verksamhet för sarskolan. Ingen av dessa skiljer grundsarskola från gymnasiesarskola.
- Många museer har skrivningar som visar att man är flexibel och öppen för särskilda lösningar och välkomnar alla.
- Ett fåtal museer har formuleringar eller resurser på webbplatsen som särskilt lyfter museets kompetens att möta elever från förskola eller sarskola.

Kartläggning av arkivens erfarenheter av verksamhet för skolan.

Undersökningen består av en enkät som besvarades av 206 arkiv med olika huvudmän. Undersökningen har genomförts av Riksarkivet inom ramen för uppdraget. Mer information om undersökningen finns i Riksarkivets rapport *Kartläggning av arkivens skolverksamhet*. Syftet med undersökningen var att få en samlad bild av hur verksamheten för skolan ser ut på arkiven idag.

Viktigaste resultat

- Samverkan mellan skola och arkiv saknas på många orter.
- Det finns geografiska skillnader även när det gäller användande via digitala plattformar.
- Skolverksamhet på arkiv är ofta beroende av viljan och prioriteringen hos enskilda individer.
- Arkiv tvingas vara restriktiva med marknadsföring mot skolan.
- Det finns erfarenhet och kompetens vid flera arkiv som har genomfört långsiktiga satsningar på skolan.
- Det finns en formaliserad struktur för kunskapsspridning och metodutveckling genom det nationella nätverket Arkivpedagogiskt forum.

Kartläggning av världsarvens erfarenheter av verksamhet för skolan

Undersökningen består av en enkät som besvarades av 13 av 15 världsarv. Syftet var att undersöka hur världsarven arbetar med verksamhet för skolan.

Viktigaste resultat

- Tio av världsarven uppger i enkäten att de har skolprogram eller verksamhet för skolan i någon form.
- Enbart ett av världsarven tillhandahåller digitalt pedagogiskt material för skolan.
- Antal skolklasser per år varierar mellan 16 och 100 i svaren.
- Två världsarv uppger att alla kommunens elever kommer i kontakt med världsarvet.
- Två världsarv har egen pedagogisk personal. Fem världsarv har samarbeten med museer som kan tillhandahålla pedagogisk personal.

Genomgång av den historiska utvecklingen av samverkan mellan skola och museer

Genomgång av litteratur, studier och dokument. Syftet var att undersöka hur museernas verksamhet för skolan har utvecklats över tid.

Viktigaste resultat

- Samverkan mellan museerna och skolan har pågått i Sverige sedan 1870-talet.
- Frågan har motiverats på olika sätt i olika tider. Från fostran med grund i nationsbyggandet via 1970-talets betoning av kulturens roll i ett jämlikt samhälle till dagens mer interaktiva syn på museipedagogik.
- Museipedagogiken som avgränsat fält växer fram i Sverige under 1960- och 70-talen. Trots att museer idag lägger stor vikt vid lärande och verksamhet förskolan saknar två av tre som arbetar med pedagogisk verksamhet på museer formell pedagogisk utbildning.

5.1.3 Kartläggningar av strukturella förutsättningar för samverkan Fallstudie i en region – Gävleborg

Intervjuer och verksamhetsbesök i regionen. Enkät till samtliga kommuner i regionen. Syftet var att undersöka hur en region och tillhörande kommuner arbetar för att skolan ska ha tillgång till kulturarvsinstitutioner.

Viktigaste resultat

- Regionen har tagit fram en regional kulturagaranti.
- Flera kommuner i regionen har dessutom egna kulturgarantier.
- Regionen har en samverkansgrupp för barnkultur och även arbete på området inom ramen för kultursamverkansmodellen.
- Fem av sju kommuner har ett uttalat arbete med frågan. Det kan till exempel handla om subventionerade transporter, kommunal samordning av Skapande skola-projekt eller särskilda kulturgarantier som beskriver vad elever i varje årskurs ska ta del av.
- Inom den kommunala organisationen är det kulturförvaltningar och inte utbildningsförvaltningar som arbetar med frågan om tillgång till kultur och kulturarv inom skolan.
- Kulturarvsinstitutionerna uppfattar inte att regionens satsningar påverkar dem så mycket. De menar att de redan hade ett samarbete ändå.

*Kartläggning av regionernas arbete med att främja samverkan *mellan kulturarvsinstitutionerna och skolan*

Undersökningen består av en enkät som skickades till samtliga 21 regioner. 20 regioner har lämnat svar. Syftet var att undersöka vilket arbete som genomförs på regional nivå för att stärka samverkan mellan skolor och kulturarvsinstitutioner.

Viktigaste resultat

- De flesta regionerna anger att de har ett uttalat arbete för att främja samverkan mellan skolan och kulturarvsinstitutionerna.
- Det kan ske inom ramen för arbete med barnkultur alternativt inom ramen för arbete med kulturarv.
- Regionerna ser följande hinder för samverkan mellan skolan och kulturarvsinstitutionerna:
 - Stora geografiska avstånd
 - Det statliga Skapande skola-bidragets betoning på skapande.
 - Kommunernas försämrade ekonomi.

Kartläggning av kommunernas arbete med att främja samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolan

Undersökningen består av en enkät som skickades till läns museerna.¹¹⁷ 12 av 24 tillfrågade läns museer har lämnat svar. Syftet var att undersöka vilket arbete som görs på kommunal nivå för att stärka samverkan mellan skolor och kulturarvsinstitutioner.

¹¹⁷ På grund av Coronaepidemin så avrådde SKR från utskick till kommunerna som annars skulle ha fått svara på enkäten.

Viktigaste resultat

- Skillnaderna i besöksstatistiken är mycket stora för olika kommuner inom samma region. Skolorna som ligger närmast besöker läns museet i högst utsträckning.
- Vissa kommuner har haft insatser genom Skapande skola vid museer men inte alla och inte i alla delar av landet.
- Det har stor betydelse vilken kommun en skola ligger i för möjligheten att ta del av subventionerade transporter för skolbesök vid museer.
- Få kommuner i landet har kulturgarantier som omfattar museibesök. De flesta som har kulturgarantier är inriktade på konstformerna och omfattar inte kulturarv.

Kartläggning av samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende i andra länder

Undersökningen består av dokumentstudier och intervjuer med företrädare för olika organisationer. Syftet var att undersöka hur Norge, Danmark, Finland och England arbetar med frågan om att stärka samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsendet.

Viktigaste resultat

- Det finns en mer utbyggd samverkan med tydligare system för finansiering och politisk styrning i dessa länder jämfört med Sverige.
- Kulturarv behandlas som en särskild fråga och inte bara som en del i barnkultur i de fyra länderna.
- De fyra länderna har problem med att tillhandahålla en jämlik modell där alla elever i alla delar av landet får samma tillgång till kulturarvet genom kulturarvsinstitutionerna.

Kartläggning av stadsbidraget Skapande skola som verktyg för att främja samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet

Undersökningen består av dokumentstudier och intervjuer med tjänstemän på Kulturrådet. Syftet var att undersöka vilken betydelse bidraget har för att främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna.

Viktigaste resultat

- Museerna har ökat sin andel insatser gentemot skolorna sedan Skapande skola infördes.
- Kulturrådet har betonat begreppet *skapande*. Det här har påverkat museernas möjligheter att beviljas bidrag.
- Statens kulturråd utreder definitionerna och tillämpningen av de centrala begreppen inom förordningen.
- Statens kulturråd har i egna utvärderingar påpekat svårigheterna med att tillämpa regelverkets många syften.

- Liknande stödsystem finns i flera andra länder. Det svenska systemet utmärker sig genom att medlen lämnas till skolans huvudmän och inte direkt till kultursektorn.

5.2 Förteckning över främjande insatser

Workshop efter fokusgrupp med museer

Representanter från de sex deltagande museerna samlades i Riksantikvarieämbetets lokaler i juni 2019. Syftet med workshopen var att presentera resultaten från fokusgruppsundersökningen och att museerna skulle lära av och diskutera med varandra.

Viktigaste resultat

- Flera museer berättade att de, med utgångspunkt i undersökningens resultat, skulle se över sina rutiner för bokningar, utarbeta fler ämnesövergripande program samt utveckla sin digitala verksamhet för skolan.
- Deltagarna uppskattade att diskutera och dela erfarenheter med varandra.

Workshop med museer som arbetade med att ta fram digitala plattformar för skolan hösten 2019

Genomfördes hösten 2019 i Riksantikvarieämbetets lokaler. Syftet var att sammanföra museimyndigheter med pågående arbete på området för erfarenhetsutbyte. Syftet var även att få kännedom om vilka utmaningar museerna upplevde på området.

Viktigaste resultat

- Digitala lärresurser bedöms vara underutnyttjade.
- Insikt om att museernas erbjudanden måste vara enklare för lärare att hitta och använda.
- Det finns ett behov för ökat samarbete mellan institutioner.

Webbinarieserie om digitalt material för skolan

Under perioden april–juni 2020 genomfördes 13 webinarier som riktades till arkiv och museer i hela landet. Inbjudan gick till alla museer och arkiv i Sverige. Webinarierna har marknadsförts via framför allt Facebooks olika grupper för pedagoger på arkiv och museer. Innehållet formades i dialog med deltagarna. Riksantikvarieämbetet uppmuntrade även anställda på arkiv och museer att bidra med egna kunskaper och erfarenheter.

Sammanlagt genomfördes 13 webinarier med olika teman under våren 2020. Drygt 160 personer deltog och dessa representerar sammanlagt 85 olika aktörer från hela landet. De flesta är pedagoger och andra anställda på institutionerna som medverkar i produktion av skolmaterial.

Det finns också möjlighet att i efterhand ta del av de inspelade webinarerna.

Syftet var att öka pedagogernas förmåga att använda webben med skolrelaterat innehåll. Syfte var även att sprida erfarenheter och ge tips på hur institutionerna kan utforma material för skolan, hur de kan publicera dem och hur de kan göras kända för skolan. Insatsen tidigarelades på grund av Coronapandemin. Därmed var syftet även att hjälpa museerna i den speciella situation som de hastigt hamnat i.

Viktigaste resultat

- Pedagogerna vill använda sig av webben.
- Ökad medvetenhet om att man inte möjliggör för alla genom traditionella institutionsbesök.
- Man ser behov för intern verksamhetsutveckling på arkiv och museer, och däribland höja skolverksamhetens status.
- Webbinarier är ett bra sätt för Riksantikvarieämbetet att främja utvecklingen hos museer, arkiv och världsarv.

Konferens tillsammans med Föreningen för pedagogisk utveckling i svenska museer (FUISM)

Genomfördes i Riksantikvarieämbetets lokaler hösten 2019. Cirka 60 personer deltog. Syftet var att presentera ett utkast till stödmaterial och att diskutera behoven av stöd och vägledning med yrkesverksamma museipedagoger. Samtliga deltagare arbetar med verksamhet för skolan.

Viktigaste resultat

- Det finns ingen stark efterfrågan bland museipedagoger för ett vägledningsmaterial för verksamhet för skolan.
- Det finns flera områden inom verksamheten som kan utvecklas för att bättre fungera som en pedagogisk resurs i undervisningen för fler lärare och elever.
- Det finns ett intresse för att lära av varandra och dela erfarenheter i högre grad och en efterfrågan av sådana forum.

Konferens tillsammans med Arkivpedagogiskt forum

Genomfördes hösten 2019 i Riksantikvarieämbetets lokaler. Syftet med konferensen var att presentera ett utkast till stödmaterial och att diskutera behoven av stöd och vägledning med personal på arkiv.

Viktigaste resultat

- Pedagogisk verksamhet för skolan är inte etablerad i samma omfattning på arkiven som på museerna. Det finns en vilja och ett intresse bland deltagarna att ta fram gemensamma stöd och att lära av varandra och av de arkiv som ligger i framkant.

Kortversioner av kartläggningarna på webbplatsen

Löpande uppdateringar om arbetet med uppdraget. Våren 2020 publicerades kortversioner av flera av de undersökningar som genomförts inom ramen för uppdraget på Riksantikvarieämbetets webbplats. Syftet är att sprida resultaten till målgrupperna. Flera av underlagen kan användas för självreflektion och utveckling i den egna verksamheten.

Viktigaste resultat

- Efter deltagande vid externa konferenser och liknande har flera efterfrågat underlag så som enkätundersökning och fokusgruppsundersökningar.

5.2.1 Presentationer och deltagande vid externa konferenser

Museernas Vårmöte 2019. Projektet presenterade resultaten från kartläggningarna av lärares erfarenheter av att använda museer i undervisningen.
Uppsala Museimässa hösten 2019. Projektet presenterade uppdraget för lärare som deltog i mässan.

Forum för kommunala museichefer i Mölndal hösten 2019. Projektet presenterade uppdraget och diskuterade resultaten från kartläggningen samt kommande insatser med deltagarna.

Joint Nordic Conference. Köpenhamn hösten 2019. Konferens med fokus på samverkan mellan museer och skolväsendet i Norden. Projektet deltog och presenterade uppdraget och diskuterade resultaten från kartläggningen samt kommande insatser med deltagarna.

Deltagit i forskningsseminarium på Malmö universitet hösten 2019. Projektet blev inbjudet och deltog och presenterade särskilt arbetet med uppdraget och även Riksantikvarieämbetets arbete med museer i allmänhet.
Deltagande i pedagoggruppens möte på Friluftsmuseernas årliga konferens. Projektet presenterade uppdraget för deltagarna.

Konferens i Århus om inkluderande externa lärorum. Projektet deltog och presenterade uppdraget med särskilt fokus på verksamhet för särskoleelever.

Det gemensamma historierummet. Deltagande i workshop i projektet i september 2019.

Inställda konferenser och dialoger till följd av Coronapandemin

Arbetet med uppdraget har påverkats av Coronakrisen. Flera inplanerade konferenser och möten har ställts in. Det har bland annat påverkat en planerad dialog med regionernas kulturchefer, deltagande vid en konferens på Historiska museet, deltagande vid museernas Vårmöte, Arkiv-

veckan samt deltagande vid en pedagogisk nätverksamträff för världsarven.

5.2.2 Samverkan med myndigheter och dialog med andra berörda Statens Skolverk

Skolverket har deltagit genom att läsa och ge kommentarer på underlag som projektet tagit fram. Det gäller exempelvis projektplan, underlag till de undersökningar som riktats till lärare samt utkast till de vägledande stödmaterialen. Skolverket har även deltagit vid en workshop med historielärare som anordnades i Riksantikvarieämbetets lokaler våren 2019. Skolverket har även läst och kvalitetssäkrat den här rapporten.

Riksarkivet

Riksarkivet har bidragit till arbetet med uppdraget genom att genomföra en kartläggning av arkivens verksamhet för skolan. Resultaten från kartläggningen presenteras i en rapport som finns bifogad i denna redovisning. Riksarkivet har också deltagit genom att läsa och ge kommentarer på underlag som projektet tagit fram. Det gäller exempelvis projektplanen och kartlägningsrapporten. Riksarkivet har även deltagit vid en workshop med historielärare som anordnades i Riksantikvarieämbetets lokaler våren 2019.

Statens kulturråd

Kulturrådet har deltagit i arbetet genom att läsa och ge kommentarer på underlag som projektet tagit fram. Det gäller exempelvis projektplanen och kartlägningsrapporten.

Regioner och kommuner

Projektet har haft dialog med framförallt region Skåne och region Gävleborg. Projektet har även genomfört intervjuer med ett par kommuner. Vidare har projektet varit i kontakt med SKR inför utskick av enkäter till regioner och kommuner.

Dialog med intresseorganisationer

Projektet har haft dialog med intresseorganisationerna Sveriges museer, Föreningen för pedagogisk utveckling i svenska museer (FUISM), Arkivpedagogiskt forum, Arbetlivsmuseernas samarbetsråd (Arbetsam) samt med Hembygdsrörelsen. Projektet har även haft dialog med historielärarnas förening.

5.2.3 Förteckning över institutioner

Arkiv

Riksarkivets enkät besvarades av 206 arkiv. Projektet har besökt följande arkiv och genomfört intervjuer och varit med på visningar:

- Stockholms stadsarkiv
- Uppsala Stadsarkiv
- Folkrörelsearkivet för Uppsala län
- Arkiv Gävleborg
- Landsarkivet i Östersund
- Föreningsarkivet i Jämtlands län

Museer

Projektet har besökt följande museer och genomfört intervjuer och varit med på visningar eller annan verksamhet:

- Etnografiska museet
- Medeltidsmuseet
- Tumba bruksmuseum
- Västmanlands läns museum
- Malmö museer
- Hallwylska Museet
- Västerbottens museum
- Kalmar läns museum
- Vasamuseet
- Tekniska museet
- Hälsinglands Museum
- Länsmuseet Gävleborg
- Norrbottens museum
- Teknikens hus
- Phytagoras industrimuseum
- Kulturen i Lund
- Göteborgs stadsmuseum
- Lödöse museum
- Bohusläns museum
- Glimmingehus
- Gamla Uppsala museum

Därutöver har projektet genomfört telefonintervjuer med följande museer:

- Jönköpings läns museum
- Arbetets museum
- Kvinnohistoriskt museum
- Arboga museum
- Armémuseum
- Gotlands Museum

Historiska museet
Jamtli
Marinmuseum i Karlskrona
Naturhistoriska riksmuseet
Statarmuseet i Torup
Örebro läns museum

Världsarv

13 av 15 världsarv har svarat på Riksantikvarieämbetets enkät som skickades ut till samtliga världsarv. Riksantikvarieämbetet har besökt och genomfört intervjuer och varit med på visning i Världsarvet Hälsingegårdarna. Vi har även intervjuat dem på telefon.

Därutöver har projektet genomfört telefonintervjuer med företrädare för följande världsarv:

Gammelstads kyrkstad
Örlogsstaden Karlskrona
Hällristningsområdet i Tanums
Drottningholm
Höga kusten
Grimeton

5.2.4 Förteckning över anlitade konsulter

NCK – forskningsöversikt
Governo – initial, övergripande kartläggning
RISE – vägledning för den digitala verksamheten
Stelacon – fokusgruppsundersökning
Vilna – Strategiskt underlag för samverkan med skolan samt vägledningar
SCB – Enkätundersökning riktad till lärare

Litteratur

- Aronsson, Peter, Gerrevall, Per & Larsson, Erika. 2000. *Att resa i tiden mål och medel i mötet mellan museum, skola och elever*. Centrum för kulturforskning, Växjö universitet.
- Grut, Sara. 2014. *En omtolkad kultursatsning*. Nordiskt centrum för kulturarvs pedagogik. 2014.
- Grut, Sara & Zipsane, Henrik. 2011. *Rapport om lärande och museer i Sverige 2011*, Undersökning genomförd av NCK ((the Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity) för Riksförbundet Sveriges Museer
- Håkansson, Sundberg. 2012. *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Natur och kultur
- Insulander, Eva. 2010. *Tinget, rummen, besökaren: om meningsskapande på museum*. Stockholms universitet
- Johansson, Patrik. 2019. *Lära historia genom källor*. Stockholms universitet
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red). 2004. *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Studentlitteratur
- Lindqvist, Katja. & Blomgren, Roger. 2016. *Fördjupad utvärdering av statsbidraget Skapande skola*. Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet.
- Ljung, Berit. 2009. *Museipedagogik och erfärande*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Medelius, Hans. 1972. Nordiska museet och skolan.
- Nilhom, Claes. 2018. Lusten att lära. (<https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/lusten-att-lara>) hämtad: 2019-03-17.
- Riksantikvarieämbetet. 2017. *Räkna med kulturarvet*.
- Riksutställningar. 2017. *Möten med möjligheter – en rapport om lärares och museers perspektiv på samverkan*.
- Sjögren, Eva .2013. Arkiv och lärande. *Nordisk Arkivnytt* 4:2013.
- Skolinspektionen. 2012. *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*. Rapport 2012:9.
- Skolinspektionen. 2010. Framgång i undervisningen Dnr 2010:1284.
- Skolinspektionen. 2015. Undervisningen i historia.
- Skolinspektionen. 2019. Grundskolans arbete för att utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.
- Skolverket. 2003. Självkänslan och skolans vardag. En enkätstudie av elevers och lärares attityder till information och kommunikation.
- Skolverket. 2016. Attityder till skolan. Rapport 438.
- Skolverket. 2017. Skolverkets lägesbedömning 2017.
- Skolverket. 2015. Skolreformer i praktiken. Hur reformerna landade i grundskolans vardag 2011–2014. Sammanfattning av rapport 418.
- Skånes arkivförbund (2009) *Slutrapport. Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006–2008*, Skånes arkivförbund.

Svenska Uneskorådet. 2003. *Världsarv i unga händer*. Översättning från den engelska förlagan *World Heritage in Young Hands* som gavs ut av Unesco 1998.

Zipsane, Löfstedt och Domeij Lundborg. 2017. *Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – En forskningsöversikt*. NCK. The Nordic Centre of Heritage Learning & Creativity.

Åström Iko, Karin. 2003. I allmänhetens tjänst. *Arkivverket, tillgängliggörandet och brukarna i Arkiv, samhälle och forskning*, 2003:1.

